

БОБУР НОМИДАГИ ХАЛҚАРО ЖАМФАРМА

ШОҲРАИБ МИРЗО ҒАРИБИЙ

ДЕВОН

«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАҲРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 2001

Нашрга тайёрловчи

Ш А Ф И Қ А Ё Р Қ И Н

Шоҳғариб Мирзо Ғарибий: Девон. / Сўзбоши:
Ш.Ёрқин.—Т.: «Шарқ», 2001.—96 б.
Сарлавҳада: Бобур номидаги Халқаро жамғарма.

Уз1

© «Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти, 2001

СЎЗБОШИ

ДЕВОННИНГ ТОПИЛИШИ

1999 йил сентябрь ойида Бобур номидаги халқаро жамғарманинг таклифига биноан доктор Ян Ҳонзель бошчилигида бир ҳайъат Германиядан Тошкентга келди. Бу ҳайъат, жамғарма илтимосига кўра, темурийлар сулоласидан бўлмиш Султон Ҳусайн Мирзо Бойқаронинг ўғли Шоҳғариб Мирзо Фарибийнинг Ҳамбург Миллий кутубхонасида сақланиб келаётган қўлёзма девони нусхасини келтириб, ўзбек халқига совға қилди.

Ҳозиргача илм аҳли Навойнинг «Мажолис ун-нафоис» ва Бобурнинг «Бобурнома» асарлари, шунингдек, темурийлар даврига бағишланган баъзи бир тазкиралар орқали Шоҳғариб Мирзонинг шоирлиги, ўзбекчаю форсча шеърларидан девон тузганлиги ҳақида маълумот ҳосил қилган бўлсалар ҳам, унинг бир-икки назал ё байтларидан ташқари бошқа шеърларини ўқишга муваффақ бўлмаган эдилар. Шукурлар бўлсинким, Фарибийнинг девони ўз юртию ўз халқига қайтиб келди. Энди бу девонни тўлиқлигича ўқиш ўзбек халқига насиб этиб турибди.

Мен Фарибий девонининг топилишини Ўзбекистон мустақиллиги даврида мумтоз адабиётимиз соҳасида эришилган муҳим ва қувончли бир ютуқ деб ҳисоблаб, ушбу асарнинг топилиши ва илмий истифодага киритилишида Бобур номидаги халқаро жамғарманинг, айниқса, жамғарма раиси Зокиржон Машрабовнинг хизмати жуда катта бўлганлиги учун уларга миннатдорчилик билдираман.

ДЕВОННИНГ ТАВСИФИ

15 рақами остида Ҳамбург Миллий кутубхонасида сақланаётган Ғарибийнинг форсча ва ўзбекча шеърларидан иборат бўлган девоннинг қўлёзма нусхаси қуйидаги хусусиятларга эга:

— Қўлёзма нусханнинг аввалида Ҳилолий Чағатойнинг танланган форсча ғазаллари ва баъзи бир саҳифаларнинг ҳошиясида Осифий, Восилий, Исмаи Бухорий каби шоирларнинг ғазал, қитъа, рубоий ва фардларидан намуналар ҳам мавжуд.

— Қўлёзма нусханнинг 188 саҳифаси бўлиб, 1—50-саҳифалардан Ҳилолий Чағатойнинг ғазаллари, 51—95-саҳифалардан Ғарибийнинг форсча ҳамда 96—188-саҳифалардан эса ўзбекча шеърлари жой олган. Саҳифаларнинг бичими 21,5X12,5 см. бўлиб, ҳар саҳифада 10 дан 14 та гача мисралар бор. Аммо гоҳида мисралар сони бундан ҳам ошади.

— Нусханнинг сарлавҳаси йўқ. Шунингдек, нусханнинг ички варақларида ҳам ҳеч қандай зебу зийнат, жадвалу миниатюралар кўринмайди. Анъанавий девонлардек ҳар сатрда бир байт, яъни икки мисра эмас, балки ҳар сатрда бир мисра шеър ёзилган. Байтлар орасида ажратгич фосила қўйилмаган. Шеърлар орасида ҳам ажратгич фосила ё хат ё жадвал йўқ. Сатрлар қуйидан юқорига қаратиб эгри шаклда ёзилган. Бир саҳифадаги икки шеърни бир биридан ажратиш учун, аввалги шеърнинг сўнги байти ё янги шеърнинг биринчи байтини бошқа байтларга қарши, яъни агар шеър эгри ёзилган бўлса олдинги шеърнинг сўнги байти ё янги шеърнинг биринчи байтини тўғри, ва агар шеър тўғри ёзилган бўлса, бу байтни эгри ёзиш усулидан фойдаланилади.

— Котиб имло қоидаларига унчалик риоя қилмаган. Ҳарфларнинг нуқталари, мад ва бошқа белгилари ўз жойида ва керакли миқдорда қўйилмаган. Бу эса, шеърларнинг аниқ ўқилиши учун қийинчилик туғдиради. Баъзи бир жойларда бирор ҳарф ёки сўз бутунлай тушиб қолган; гоҳида бирор мисра ё бир неча байт бошқа шеърлардан келиб, керакли бўлмаган жойда ёзиб қўйилган (мисол учун 64-Б саҳифада «керак» радифли шеърдан олдин «менинг» радифли шеърнинг сўнги тўрт байти келтирилган, шунингдек 82-А саҳифада «ўлмиш яна» радифли шеърдан олдин «борму экин?» радифли шеърнинг биринчи мисраси қўшиб

ёзилган); баъзан мисраларнинг жойи алмашиб кетган (мисол учун «ўзгача» радифли ғазалнинг сўнгги тўрт мисраси); баъзи бир жойларда эса котиб томонидан тушиб қолган ҳарфлар ёки сўзлар сатрларнинг устида ёзиб қўйилган.

— Қўлёзма нусха яхши сақланмаган. Баъзи бир саҳифаларга сув тегиб, гоҳида сатрлардаги сўзлар чап-ланиб кетган ва ўқиб бўлмайдиган ҳолга келган (Ғарбийнинг ўзбекча девонининг сўнгги саҳифаси). Бундан ташқари котибнинг эътиборсизлиги сабабли қаламнинг учидан сиёҳ томчилари ҳарфлар ва сатрларнинг устига тушган.

— Нусхада ҳеч қандай муҳр, белги ва дастхат йўқ. Ўзбекча девоннинг 91-Б, яъни мухаммаслар бошланган варақнинг ҳошиясида, Ангурхона масжидининг имоми Ҳофиз Турдийнинг «ҳазрати навоби комиёби он остони каъбанишон ва кофии муҳиммоти бекасон»га хитоб қилиб ёзилган манзуму мансур мактуби кичик бир дуоия маснавийси билан мавжуд. Мактубда, имом қариб қолгани сабабли боғчасига яхши қаролмайди, шунинг учун у илгариги хирожнинг учдан бирини беришга қодир, деб ёзади. Нуханинг ҳақироналиги, муҳру дастхати йўқлиги, ва юқоридаги мактубнинг матнidan бу нусха шоҳу шаҳзодалар учун эмас, балки кичик мартабалироқ мансаб эгаси учун китобат қилинган маълум бўлади. «Навоб» сўзи Ҳиндистонда бобурийлар сулоласи салтанатига хизмат қилган мансабдорлар ҳамда у юрт амирларию шаҳзодаларининг лақаби эди. Шунинг учун бу нусха Ҳиндистонда кўчирилган ёки Ҳиндистондаги бобурийларнинг бирор амир ё мансабдорига совға қилинган, деб тахмин қилиш мумкин.

— Ўзбекча девоннинг 95-А, яъни сўнгги саҳифасида котибнинг қуйидаги сўзларидан нуханинг кўчирилган тарихию котиби ҳақида маълумот топиш мумкин: «Таматил-фардиёти ҳазрат ул-аъло алхоқония музаффар уд-давлати вад-дин, Шоҳғариб Мирзо халадаллоҳу мулкаҳу ва султонаҳу. Ин китоб ба шаҳри рамазон ул-муаззам дар тарихи 940 ҳижрат ун-набавия навишта шуд. Котиби он Мавлоно Шукруллоҳ ...» Яъни: давлат ва динда зафар топган аълоҳазрати хоқон Шоҳғариб Мирзонинг — худо мулку салтанатини мангу қилсин — фардлари тутатилди. Бу китоб рамазон ул-муаззам ойида, пайғамбар ҳижратидан 940-йил ўтганда китобат қилинди. Унинг котиби Мавлоно Шукруллоҳ...

— Нусха қанчалик ҳақиронаю зебу зийнатсиз бўлмасин, ундаги матн, яъни Шоҳғариб Мирзонинг ўзбекча ва форсча шеърлари шунчалик шоҳона ва қимматбаҳодир. Ғарибийнинг девони қуйидаги форсча ғазал билан бошланади:

*Гар кушоди кори мо буге ба зулфи ёри мо,
Инчунин ошуфтаву гарҳам набуге кори мо.*

Таржима:

*Ёримиз зулфидин очилсайди кору боримиз,
Мунчалик ошуфта-гарҳам бўлмас эрди коримиз*.*

Девоннинг аввалида Ғарибийнинг алиф ҳарфидан ё ҳарфигача бўлган форсча шеърлари қуйидагидек жойлашган: алиф ҳарфида 4 ғазал, то (т) ҳарфида 1 ғазал, дол ҳарфида 17 ғазал, шин ҳарфида 2 ғазал, қоф, лом ва вов ҳарфларида бир ғазал, мим ҳарфида 4 ғазал, нун ҳарфида 3 ғазал, ё ҳарфида 4 ғазал. Ғазаллардан ташқари 1 қитъа ва Жомий ғазалига боғланган 7 бешликдан иборат бўлган мухаммас ҳам бор. Ғазалларнинг барчаси 7 байтли бўлиб, фақат бир ғазал 6 ва бир ғазалу бир қитъа 5-5 байтlidir. Шу тарзда, Ғарибийнинг форсча мероси 37 ғазал, бир қитъа ва бир мухаммас бўлиб, умумий ҳажми 278 байту бир мисра ё 557 мисра шеърдан иборат. Аммо, ўзбекча шеърлари форсча шеърларига нисбатан кўпроқ бўлиб, қуйидагича:

Алиф ҳарфида 7 ғазал, то(т) ҳарфида 1 ғазал, ри ҳарфида 8 ғазал, зи ҳарфида 2 ғазал, шин ҳарфида 5 ғазал, қоф ҳарфида 1 ғазал, коф ҳарфида 2 ғазал, гоф ҳарфида 6 ғазал, лом ҳарфида 7 ғазал, мим ҳарфида 7 ғазал, нун ҳарфида 10 ғазал, ҳо ҳарфида 9 ғазал ва ё ҳарфида 11 ғазал. Ғазаллардан ташқари девонда тўртта мухаммас ҳам мавжуд. Буларнинг учтаси Навоий ғазалига ва биттаси Султон Ҳусайн Мирзо Бойқаро — Ҳусайний ғазалига боғланган. Девонда 68 ғазал 7 байтли бўлиб, икки ғазал 9 байтли, 6 ғазал 6 байтlidir. Мухаммасларнинг учтаси 7 банддан ва биттаси эса 9 банддан иборат. Бу ҳисобда, Ғарибийнинг ўзбекча адабий меросини 76 ғазал ва 4 мухаммас ташкил қилиб, уларнинг умумий ҳажми 605 байт ёки 1210 мисрага етади. Форсчаю ўзбекча девоннинг ҳажми 883 байту бир мисра ё 1767 мисра шеърдир. Девоннинг шу нусхаси ҳозир Бобур номидаги халқаро жамғарманинг «Бобур ва жаҳон мада-

* Китобдаги барча форсийдан таржималар Шафиқа Ёрқинники.

нияти» номли китоблар музейидан жой олиб девоннинг Андижон нусхаси номи билан сақланмоқда.

Юқорида берилган рақамлар ва фактлардан маълум бўлиб турибдики, Шоҳфариб Мирзо Фарибий отаси, Султон Ҳусайн Мирзо Бойқаро Ҳусайнийдек шеърӣ жанрлардан фақат газалга қизиққан ва унинг адабий меросидан фақат 5 мухаммасу бир қитъа ўрин олган, қолган қисми газаллардан иборат.

ФАРИБИЙ ВА УНИНГ ДАВРИГА БИР НАЗАР

Тарихда 9—10 ҳижрий ё 15—16 милодий аср, яъни темурийлар даври Шарқ уйғониш даври деб ҳисобланган. Ушбу даврнинг адабий ва илмӣ ривожланиш даражасини биргина «Мажолис ун-нафоис»дан билиб олиш мумкин. Негаки Шарқ уйғониш даврининг буюк арбобларидан бири ҳисобланмиш буюк шоиру мутафаккир Мир Алишер Навоӣ ушбу тазкира китобида 400 дан ортиқ шоиру табъ аҳлини тилга олиб, уларнинг ижодидан намуналар келтирган. Демак, темурийлар қаламрави Хуросоннинг юраги бўлган Ҳирот шаҳри илму санъат соҳасида юксак чўққиларни забт этган барча илму фазл арбобларини ўзига жалб этиб, уларга яхши имконият, қулай шароит яратиб берган эди.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳам Ҳиротнинг тавсифини эшитиб, Ҳиротни кўриш ва унинг олиму адиблари, шоиру фозиллари, санъатқору ҳунармандлари билан яқиндан танишиб суҳбат қуриш иштиёқида, бу шаҳарга сафар қилиб, ўз мушоҳадаларини жуда чуқур, илмӣ, ҳар томонлама танқидий тарзда мангу асари «Бобурнома»да баён қилган. Биз «Бобурнома»ни ўқиб, темурийлар даврининг ривожланиши, юксалиши, ободлиги, шунингдек, хуросонликларнинг урф-анъаналари, расм-ривожлари, кийим-кечаклари, базму размда ўзларини қандай тутганлари каби яна бир қанча мавзулар ҳақида аниқ маълумотларни ҳосил қила оламиз. Айниқса, Султон Ҳусайн Мирзо Бойқаро, Мир Алишер Навоӣ, Жомӣ ва Султон Ҳусайн Мирзонинг баркамол фарзандларию саройидаги амиру вазирлари, шоиру санъатқорлари, олиму ҳунармандлари ҳақида ҳеч бир манба «Бобурнома» каби аниқ ва тўлиқ маълумот бера олмайди. Ушбу асар, темурийлар саройи ва сарой аҳлини нафақат маънавий ва руҳий томондан, балки зоҳирий кўриниш нуқтаи назаридан ҳам барча катта-кичик хусусиятларини тавсиф этади.

«Бобурнома»дан ташқари, темурийлар даврида кейинги даврларда ёзилган тарихий-адабий китоблар, тазкиралару манбаларда ҳам бу давр ҳақида сўз юритилганда, моддий ва маънавий шукуҳу жалоли, айниқса, илму санъат ривожи нуқтаи назаридан маданият тарихининг олтин даврларидан бири, деб баҳоланади.

Бундай олтин даврнинг юзага келишида темурий шоҳлару шаҳзодаларнинг ўрни жуда юксакдир. Чунки улар ёшлиқдан илм-фан ва санъатга ҳурмат руҳида тарбияланар, шу сабабли ҳукмдор бўлганларида фанни, санъатни, адабиётни ривожлантиришга катта эътибор берар эдилар.

Навоийнинг «Мажолис ун-нафоис» асарида бир боб фақат темурий шоҳ ва шаҳзодаларга бағишланади. Бу бобни ўқир эканмиз, бу шаҳзодалар орасида шоир, адиб, олим, санъаткору хуштабъ сиймоларнинг кўплигидан ҳайратда қоламиз. Темурий шоҳзодаларнинг барчаси шеър ёзиб, шеър ёдлаб, санъатнинг ҳеч бўлмаганда бир турини яхши ўрганганидан ташқари, бир қанчаси девон тузган моҳир шоир ҳамдир. Мисол учун, Навоий ўз асарида Абубакр Мирзо, Султон Искандар Шерозий, Улуғбек Мирзо, Бойсунғур Мирзо, Бобур Мирзо, Султон Аҳмад Мирзо, Бойқаро Мирзо, Кичик Мирзо, Султон Бадиуззамон Мирзо, Султон Масъуд Мирзоларни «хўб табъ, табъи назмға мойил, гоҳе назм қилур, кўнгли тиласа шеър ҳам айтур, табъи назм ҳулласидан мубарро эмас» каби жумлалар билан шоирликлари ҳамда шеършуносликлари ҳақида маълумот берса, Абдуллатиф Мирзони «шеърни обдон айтур эрди», Халил Мирзони «машҳурдурким ўзи шеър айтур эрди, андоқким девони таърифида Хожа Исматилоҳ қасида айтибтур, аммо тилаб топилмади», Сайид Аҳмад Мирзони «хайле машҳур назмлари бор, ҳам ғазал, ҳам маснавий, ҳам туркий, ҳам форсий ғазал таврида девони бор ва маснавий таврида «Латофатнома» онингдур», Султон Масъуд Мирзони «назм зебу зийнат итмомида абнои жинсқа мақсуд» каби жумлалар орқали, соҳиби девон шоир эканликларини маълум қилади.

Албатта, юқоридаги тавсифларни бу шоҳу шаҳзодаларнинг шоирлиги ҳақида эканлиги муносабати билан зикр қилдик, ҳолбуки, ҳар бир шоҳу шаҳзоданинг бошқа инсоний фазилатлари, ҳусни камолотлари ҳақида кўплаб маълумотлар ушбу тазкирада қайд этилган.¹

¹ А л и ш е р Н а в о и й. «Мажолис ун-нафоис», 13-том, «Фан» нашриёти, Тошкент, 1997, 163—173-бетлар.

Шунингдек машҳур Эрон олими Забиҳулло Сафо ўзининг муҳим асари «Эрон адабиёти тарихи»нинг 4-жилдида темурийлар даври ҳақида батафсил тўхтаб, бу даврнинг инсоният маданий тараққиётига қўшган улкан ҳиссасини баён қилиб, шу даврнинг машҳур шоир, адиб, олиму санъаткорлари қаторида, бир қанча темурий шоҳу шаҳзодаларнинг шоирлиги, олиму санъаткорлиги ҳақида сўзлаб, уларнинг ижодидан намуналар келтирган. Айниқса у Султон Ҳусайн Мирзо ҳақида сўзлаганда, унинг фарзандларининг барчаси ширин калом шоир эканликлари ҳақида бундай деб ёзади:

«Султон Ҳусайн Мирзо Бойқаро (вафоти 911 ҳ.) Ҳусайний таҳаллуси билан форсчаю туркча шеър айтарди, туркий шеърлари девони чоп этилган. Ўғилларидан Бадиуззамон Мирзо (вафоти 923 ҳ.) яхши ғазалсаро шоир эди. Бир қанча ғазалу рубоийлари мавжуддир. Бошқа ўғиллари, жумладан, Муҳаммад Ҳусайн Мирзо, Султон Муҳсин Мирзо, Муҳаммад Муъмин Мирзою Музаффар Ҳусайн Мирзолар барчаларининг ширину дилпазир шеърлари бор эди».¹

Юқоридаги маълумотлардан шу нарса маълум бўладики, темурийлар қонида шоирлик истеъдоди мавжуд бўлган ва у наслдан-наслга ўтиб келган, шунингдек, уларнинг шеърий истеъодларининг юзага чиқишига имкон берувчи шарт-шароитлар, адабий муҳит ҳам яратилган. Шундай экан, улар орасидан иқтидорли шоирлар, шу жумадан, Ғарибийдек зуллисонайн шоирнинг етишиб чиқиши табиий бир ҳол эди. Бизнинг ушбу тадқиқотимиз ўзбек адабиётига ўзининг гўзал шеърлари билан муносиб ҳисса қўша олган Шоҳғариб Мирзо Ғарибий девонига бағишланади.

ҒАРИБИЙ ҲАҚИДАГИ ИЛК МАЪЛУМОТЛАР

Ғарибийнинг шахси ва шеърлари ҳақида биринчи бўлиб Навоий ўзининг «Мажolis ун-нафоис» асарида бундай муфассал маълумот беради: «Шоҳғариб Мирзо шўх таълиғу мутасарриф зеҳнлиқу нозик тахайюллуку, дақиқ тааққуллуқ йигитдур. Назму насрда назир маълуму мутахайилаю ҳофизада адили номаълум. Ову қуш хотириға марғубу қиро ва ўқиш кўнглига маҳбуб. Бу матлаъ онингдурким:

¹ Забиҳулло Сафо. «Тарихи адабиёт дар Эрон», 4-том, Техрон, 132-бет.

*Қайси бир гулчеҳра ул гулбарги хандонимча бор?
Қайси бир шамшоқда, сарви хиромонимча бор?..*

Девон ҳам жамъ қилибдур. Яхши матлаълари бу мухтасарға сифмас, магар яна бир китоб битилгай».¹

Навоий «Мажолис ун-нафоис»да Ғарибийнинг юқорида айтиб ўтилган фазилатлари ҳақида гапириб, унинг девонидан бир неча форсчаю туркча матлаъларни мисол суратда зикр этган бўлса, «Хамса»нинг «Фарҳод ва Ширин» достонида яна бир қанча тавсиф этади, жумладан кичик ёшдан шеър ёзишда улуғ ёшли шоирлардан кучлироқ эканлигию каломидаги малоҳату фасоҳат, зотидаги билимдонлигу зеҳнидаги ўткирлиги ҳақида бундай ёзади:

*Ғариб ўлғай ниҳоятдин зиёда,
Бу янглиғ гулким ўлғай шоҳзода.*

*Қаю шаҳзода, ул кони малоҳат,
Такалум вақти гарёи фасоҳат.*

*Фасоҳат бобида шаҳқа қариб ул,
Бори шаҳлар ғариби Шаҳғариб ул.*

*Зиҳий нутқунг такалум вақти жонбахш,
Масиҳо янглиғ анфосинг равонбахш.*

*Не маъни бўлса диққатдин ниҳонинг,
Ҳал айлаб они табъи хурдагонинг.*

*Кичик ёшда қилиб табъинг самора,
Хирад пийрини тифли шийрхора.*

*Сенинг зотинггадур бу сўз фуруғи,
Кичик ёшдин улуғларнинг улуғи.*

*Эрурда кавкаби бахтинг ёнги ой,
Эрурсен бадр янглиғ оламорой.*

*Қачонким бадрлиқ топса ҳилолинг,
Қуёшдин бўлғай ортиқроқ камолинг...²*

Навоий яна бир бор «Хамса»нинг «Сабъаи сайёр» достонида, Хадичабегимни васф этар экан, Ғарибийни ҳам тилга олади. Гарчи бу қисмда Ғарибийнинг номи

¹ «Мажолис ун-нафоис», 170-бет.

² Алишер Навоий. «Хамса», «Фарҳод ва Ширин», Кобул, 1991, 266-бет.

аталмаса ҳам, Хадичабегимнинг «икки саъд ахтар фарзанди», «бири фазлда жаҳон нодирию бири лутф ила жаҳон жони» деган иборалардан Ғарибий ва Музаффар Ҳусайн Мирзолар кўзда тутилганини билиб олиш мумкин:

*Эй, ҳариминг сипиҳри иззу жалол,
Ангин ўтголи йўқ малакка мажол.*

*Ойу кун йўқ агарчи монандинг,
Икки саъд ахтар, икки фарзандинг.*

*Фазл аро ногири жаҳон бириси,
Лутф бирла жаҳонга жон бириси.*

*То жаҳон бўлғай, ул икков бўлсин,
Қўллариға жаҳон гаров бўлсин.*

*Тонг эмас бўлсалар Масиҳодам,
Ким аларнинг оносигур Марям.*

*Икки ёнингда оташин гавҳар,
Дур ики, ёнида самин гавҳар.¹*

Навоий Султон Ҳусайн Мирзога, унинг хонадонию фарзандларига ҳурмату муҳаббат кўзи билан қарагани сабабли, улар ҳақида ҳар доим фақат яхши сўзлаб, уларни жамолу камолда, жисмоний ва маънавий фазилатларда тенги йўқ кишилар, деб улуғлайди. Ғарибий, бир томондан Султоннинг фарзанди эканлиги учун Навоийнинг меҳру ҳурматига сазовор бўлган бўлса, иккинчи томондан кучли шоир эканлиги учун унинг қалбидан жой олган эди.

Навоий ана шундай гўзал шеърӣй пайванд орқали уни ўз фарзандидек билиб, унинг шеърӣй ютуқларию инсоний баркамолликларидан қувониб, қандай тавсиф қилган бўлса, унинг барвақт ҳаётдан кўз юмганидан қайғуриб, ўз қайғуларини ҳар банди олти байтдан иборат бўлган беш бандлик таркиббандида изҳор этади. Ушбу таркиббандда, биринчидан, Султон Ҳусайн Мирзо, ундан кейин Маҳди улё (Хадичабегим), Хуросон аҳли, шоирлар, ашрофлар, қуззотлар, уламоларнинг бу мусибатдан чеккан қайғуларини баён қилиб, ўзини ҳаммадан ҳам ғамзадароқ деб, тавсиф қилади:

*Барча ғамгин, боригин менга фузун ғамзадалиқ,
Рўзгоримни қилиб тийра бу мотамзадалиқ,*

¹ «Ҳамса», «Сабъаи сайёр», 287-бет.

Қуйида ана шу таркиббанднинг биринчи бандини келтирамыз:

*Даҳр боғида ажаб тафриқагур, эй афлок,
Халқ учи лола киби қон, яқоси гул киби чок.*

*Кўзга олам қорагур, кийди магар олам ҳам,
Мотамийлар тўнину айлади ўзни ғамнок.*

*Сарсари ҳодиса шағ эсди, доғи совурди,
Айш гулзорини ҳар сори, нечуким хошок.*

*Ул Масиҳеки улус жон топар эрди сўзидин,
Борғио халқни ўз фурқатидин қилди ҳалок.*

*Не ажаб, олам эли ашки агар гарёгур,
Кирди чун баҳри фано қаърида ул гавҳари пок.*

*Тушти, яъни ағам иқлимига ногоҳ Фариб,
Шоҳлар мажмаъининг ногираси Шоҳғариб.¹*

Бобур ҳам Навоийдек Султон Ҳусайн Мирзо ва унинг фарзандларига ихлос кўзи билан қарайди, шу билан бирга «Бобурнома»да ўзининг содда, бетакаллуф, мардона услубига хос бўлган тўғрисиўзлик билан уларнинг маънавий, жисмоний фазилатларини кўрсатиб беради, айб ва нуқсонларини ҳам яширмайди. Биз унинг ёзганларидан Шоҳғариб мирзонинг ногирон, яъни букри бўлганлигини, ундан фарзанд ҳам қолмаганлигини ва бошқа бир қатор маълумотларни билиб олишимиз мумкин. У Султоннинг фарзандлари ҳақида гапирар экан, Фарибийни бундай иборатлар билан тавсифлаб беради:

(Султон Ҳусайн Мирзодан) «14 ўғил, 11 қиз қолиб эди. Бори ўғлонларидан улуғи, Бадиуззамон Мирзо эди. Онаси Султон Санжар Марвийнинг қизи эди. Яна Шоҳғариб Мирзо эди. Букри эди. Агарчи ҳайати ёмон эди, табъи хўб эди; агарчи бадани нотавон эди, каломи марғуб эди. Фарибий тахаллус қилур эди. Туркийю форсий шеър айтур эди. Бу байт онингдур:

*Дар гузар дигам парирўе шудам гевонааш,
•Чийст номи у, кужо бошағ, нагонам хонааш?*

¹ Ҳ а м и д С у л а й м о н. «Алишер Навоийнинг Фариб Мирзо вафотига ёзган марсияси», «Адабий мерос» журнали, 2-сон, Тошкент, 1971, 177-бет.

Таржима:

*Йўлда кўрдим бир пари, бўлдум унинг девонаси,
Билмадим номи негур, қай ердагур кошонаси.*

Неча маҳал Ҳирот ҳукуматини Султон Ҳусайн Мирзо ШоҳҶарибга бериб эди. Отасининг замонида-ўқ нақл қилди. Андин ўғил-қиз қолмади».

Музаффар Мирзо ҳақида гапириб, бундай дейди: «Иккаласининг онаси Хадичабегим эди».¹

Навоий ва Бобурдан сўнг баъзи тарихчию тазкирачилар жумладан, Фаҳрий Ҷиравий (Равза тус-салотин), Сом Мирзо Сафавий (Тухфаи Сомий), С. Аҳмад Алихон Ҳошимий Синдилавий (Мажма ул-ғароиб), З.Сафо (Тарихи адабиёти дар Эрони) Ҷарибий ҳақида сўзлаб, уни зуллисонайн шоир сифатида тилга оладилар, аммо уларнинг асарларида Навоий ва Бобур маълумотидан кўпроқ маълумот йўқ, фақат бирор ғазал ё бир-икки байтни ортиқроқ берганлар. Шунинг учун уларнинг асарларидан иқтибос келтириш унчалик зарур деб топилмади.

Ўзбекистонда ҳам сўнгги йилларда Ҷарибий ҳақида мустақил мақола орқали ё бирор мавзу билан боғлиқ тарзда маълумот берилга бошланди. А. Абдуғафуров «Буюк бешлик сабоқлари» номли китобида ва «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг 1996—97 йилларда чиққан айрим сонларида темурийлар даври маданияти ҳақида эълон қилган мақолаларида «Мажолис ун-нафоис» ва «Бобурнома» маълумотларига асосланиб, Ҷарибийга ҳам тўхталиб ўтади.² Шунингдек С. Ғаниева «Табъи ҳўб, каломи марғуб» номли мухтасар мақоласида³ ва «Мажолис ун-нафоис»нинг изоҳлар қисмида бу шоир ҳақида Навоий, Бобур ва Фаҳрий Ҷиравийлар ёзган маълумотларни тақдим этади.⁴

Яқинда Х. Исматулло ва И. Шаҳроний бизнинг қўлимиздаги Ҷарибий девони қўлёзмасининг яна бир фотонусхасини қўлга киритиб, биргалиқда иш бошладилар. Х. Исматулло шу нусха асосида «ШоҳҶариб Мир-

¹ Заҳириддин Муҳаммад Бобур. «Бобурнома», «Фан» нашриёти, Тошкент, 1960, 224-бет.

² А. Абдуғафуров. «Буюк бешлик сабоқлари», Фафур Ғуллом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, Тошкент, 1995, 128—129-бетлар.

³ С. Ғаниева. «Табъи ҳўб, каломи марғуб», «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси, 1996, 5 июль.

⁴ «Мажолис ун-нафоис», 278—279-бетлар.

зо»¹ ва «Шоҳларнинг ғариби»² номли икки мақола эълон қилиб, Навоий ва Бобур ўз асарларида келтирган Ғарибий матлаъларидан уч ғазалнинг матнини нашр этди. Мақолаларнинг қисқаси «Паймон» журналида ҳам чоп этилган.³ Аммо афсуски, шу уч ғазалда ҳам маъно нуқтаи назаридан қатор хатоларга йўл қўйилган. Шунингдек, Афғонистон олими Иноятулло Шаҳроний ҳам шу нусхадан фойдаланиб Ғарибийнинг форсча девонини араб ёзувида «Паймон» журналида нашр этди.⁴ Бунда ҳам талай хатолар мавжуд. Бу икки олим девонни арабча, кириллча ва лотинча ёзувда тўлиқ нашр қилиш ниятида эканликларини билдирганлар. Биз бу хайрли ниятни қўллаб-қувватлаган ҳолда Ғарибий девонининг матнини мукамал ва қусурсиз тарзда чоп этилишига умид қиламиз.

ҒАРИБИЙ ИЖОДИГА БИР НАЗАР

Шоҳғариб Мирзони лирик шоир десак, хато бўлмайди. Чунки унинг шеърларида ишқ, васл, ҳижрон, рақиб, рашк, интизор, илтижо, умид, соғинч, вафо, жафо, садоқат, май ва булардан ҳосил бўладиган кайфиятлар, яъни, қувонч, қайғу, саодат, ҳасрат, мастлик, қўйиниш, талпиниш, излаш, маъшуқ ё маъшуқанинг гўзаллигини таърифлаш, ё ундан шиква қилиш каби мавзулар етакчи ўринни эгаллайди. Албатта, бундай мавзулар ва бундай ҳолатлар умуман олганда барча шоирлар, айниқса, лирик шоирларнинг шеърларида учраб туради. Лекин Ғарибий шеърлятида кўп ўринларда мазкур мавзуларнинг ўзига хос, янгича талқинини кўришимиз мумкин ва биз қуйида шоир девонидаги ўзининг юксак бадиияти билан ажралиб турувчи айрим шеърларга тўхталиб ўтмоқчимиз.

Ғарибий фақат ғазалсари шоирдир, чунки унинг форсчаю ўзбекча шеърий ижодида беш парча мухаммас ва бир парча қитъадан ташқари, қолган барчаси ғазал жанрида ёзилган. Ўзбек адабиёти тарихида шеъ-

¹ Х. Исмаатулло. «Шоҳғариб Мирзо», «Миллий тикланиш» газетаси, 2000 й., 29 август.

² Х. Исмаатулло. «Шоҳларнинг ғариби», «Тафаккур» журнали, 2000 й. 4-сон, 64—69-бетлар.

³ Х. Исмаатулло. «Шоҳғариб Мирзо Ғарибий», «Паймон» журнали, 2000 й. 5—7-сон, 298—299-бетлар.

⁴ И. Шаҳроний. «Шоҳғариб Мирзо», «Паймон» журнали, 2000 й. 5—7-сон, 65—83-бетлар.

рий жанрларнинг барчасини эмас, балки бир нечасини ўз ҳиссиёти ва завқига мос топиб, фақат ўша жанрларда шеър яратиб, қолган жанрларда ижод қилмаган шоирлар кам эмас. Масалан, Бобур ижодида ғазал ва рубоий жанрлари катта ўрин тутади, шунингдек, туюқ, маснавий, қитъа, фард каби жанрлар ҳам унинг эътиборидан четда қолмаган ва унинг мазкур жанрларда ёзган бир қанча шеърлари мавжуд. Айни пайтда мустақод, мусаммат, қасида, таркиббанд, таржиъбанд каби шеър шаклларига у мутлақо мурожаат қилмаган.

Аммо Ғарибий, отаси Султон Ҳусайн Мирзодан илҳомлангани сабабли, фақат ғазалга бор кучини сарфлаган бўлса, ажаб эмас, зеро унинг ижодида бошқа шоирларга қаратилган ишораю киноялар кўринмасида, отасига қаратилган ишоралар мавжудлиги, отасига бўлган ҳурмату издошлиқдан далолат беради. Мисол учун, у отасига мурожаат қилиб, унинг номини тилга олмасида, «шоҳи суҳандоним» ишораси билан, унинг мақсади, ҳам шоҳу ҳам шоир бўлган киши, яъни отаси эканлигини баён этади:

*Ғар паришон назминга ислоҳдин зеб истасанг,
Эй Ғарибий, қайси бир, шоҳи суҳандонимча бор?*

Албатта, шаҳзоданинг мақоми жамиятда қанчалик юксак эканлиги назарда тутилса, унинг шеърига ислоҳдан зеб бериш ҳам фақат ундан юксак мартабалироқ киши, яъни шоҳи замон Султон Ҳусайн Мирзонинг томонидан мумкин бўлади, деган фикр туғилади.

Ғарибийнинг ижодида бадиийлик, янгилик, ўзига хослик кучлидир. Унинг ўзбекчаю форсча шеърлари ниҳоятда равон тил, гўзал услуб билан яратилиб, фасоҳату балоғатда мумтоз, сўз ва маъно билан боғлиқ (лафзий ва маънавий) нуқсонлардан холи, ибҳомгўйлик, паришонгўйлик, тасанну ва таъқиддан узоқдир. Унинг ўзбекча ва форсча шеърлари бирдек маҳорат билан ёзилган. Бу эса, унинг икки тилда ижод қилиш сирларини яхши эгаллаб олганидан далолат беради.

Юқоридаги муддаонинг исботи учун Ғарибийнинг илтизом санъати асосида ёзган ғазаллари яхши далил бўла олади деб, ўйлаймиз. Унинг бир ғазалида «аблақ, аблақсувор» сўзлари илтизоман ҳар байтда такрорланиб, ҳар байтда алоҳида ташбеҳлар, тасвирлар, образлар билан безатилади. Масалан, аблақ от ва аблақсувор (оқ-қора отга минган киши) бир байтда кўзнинг оқу қароси, бошқа байтда тунги осмондаги қоронғу-

лигу юлдузлар ёруғлиги, яна бир байтда кечаю кундуз билан ўхшатиб, тасвирланади. Ҳазал ушбу матлаъ билан бошланади:

*Шаҳр аро аблақсуворе қилди жавлон, эй кўнгул,
Бўлмагайким бўлғай ул ошўби даврон, эй кўнгул.*

Сўз ё мавзу илтизоми билан шеър ёзиш осон эмаслиги, фақат моҳир суҳандону сўз устаси бўлган шоирларгина бундай шеър ёзишга қодир эканлиги адабиётшуносларга аёндыр. Шунинг учун ҳар бир шоир ҳам илтизом билан шеър ёзабормади. Аммо ШохҒариб Мирзо фақат юқоридаги ҳазални эмас, ўзининг ўзбек ва форс тилларидаги кўплаб ҳазалларини ана шу санъат асосида яратганки, бу унинг шоирлик маҳорати, истеъдодидан, тилининг бойлиги ва тахайюлининг кучлилигидан дарак беради. У ийд, май, мастлик, шикор, сайд, ложувардий тўн, нилуфарий хилъат, янги ой каби мавзулар ва сўзларни ўз ҳазалларида илтизоман риоят қилган ва ҳар байтда шу сўз ё шу мавзунинг янги-янги қирраларини очиб берган. Қуйида илтизомий шеърларнинг матлаъ байтларини келтирамыз:

И й д:

*Ийд бўлди чобукум чун азми майдон айласа,
Кош ул соат мени майдонга қурбон айласа.*

Май бода:

*Порсо ёримга май ичмак шиор ўлмиш яна,
Баски торпармен сабу, эгним фиғор ўлмиш яна.*

* * *

*Бодагин парҳез, эй сарви гуландом, айлама,
Базм аро ҳардам мени хунобаошом айлама.*

Ложувардий тўн:

*Ложувардий тўнмугурким киймиш ул рашки парий,
Йўқса кўқдин зоҳир ўлмиш офтоби ховарий.*

Шикору сайд:

*Шўхи миршикорким ишқи мени зор айламиш,
Илгида кўнглум қушигурким гирифтор айламиш.*

* * *

*Чу Мажнун гар миёни охувон з-онам ватан бошад,
Ки рўзи сайд шояд якдам онрў сўи ман бошад.*

Таржима:

*Оҳулар ичра менинг мажнун киби дур масканим,
Токи қилгай сайг вақти бир назар сайдафганим.*

Ғарибий ғазаларида илтизом фақат сўз ёки мавзуни қайтариш йўли билан эмас, нарса, ҳолатларни англаувчи сўзларни учта-учтадан келтириш йўли билан ҳам юзага келтирилади. Бунинг мисолини қуйидаги ғазалда кўриш мумкин:

*Мажмаъи хубист имрӯз аз бутони озарий,
Кам бувад з-инсон қирони моҳу меҳру муштарий.*

Таржима:

*Мажмаъи ҳусне тузибдур Озарий бутлар бугун,
Кам бўлур бундай қиронга муштарию ойу кун.*

Юқорида матлаъ байти келтирилган ғазалда, моҳу меҳру муштарий, зулфи сунбулу чашми наргису чеҳраи гулбарг, сарву шамшоду санавбар, офати ақлу балои жону ошғуби дил, ҳуру малаку парий, жафожуву бераҳму ошиққуш, нақди дину сабру хўш, учта-учта бўлган ҳолда келиб байтларни безатади.

Ғарибийнинг ғазаларида яна бир ўзига хослик яққол кўриниб туради. У ҳам бўлса, бир мавзу ва ҳолатнинг ривожлантирилишидир. Баъзи шоирлар, айниқса, «Ҳинд адабий мактаби»га мансуб бир қанча шоирларнинг ижодида мавзу ё ҳолат ваҳдатига риоя қилинмай, ҳар байт алоҳида мавзу, алоҳида руҳий ҳолат, алоҳида замонун махон ифодасидек бўлиб туюлади.

Ғарибий ўз ғазаларида мавзу ва ҳолат ваҳдатини сақлашга уринади. Агар ҳажру ағёру интизордан сўз очилса, ғазалнинг охиригача шу мавзу ё ҳеч бўлмаганда шу образларга боғлиқ бўлган ғам-қайғу, паршонлик, ҳасрат, ёлғизлик, умидсизлик каби ҳолатлару ҳиссиётлар ғазалнинг охиригача давом этади, аксинча васлу вафо, дийдору тамошодан сўз бошланса, ғазалнинг охиригача қувноқ ҳолат ҳукм суриб, бахтиёрлик, умидворлик ва ишонч каби туйғулар ўқувчини тарк этмайди. Айниқса, бирор сўз ё мавзу илтизومي билан ёзилган ғазаларида бундай тузилишни яққолроқ кўриш мумкин. Қуйида Ғарибийнинг ажойиб бир ғазалини мисол тариқасида келтирамиз.

Ғарибий ушбу ғазалида икки ёрга кўнгила қўйгани,

улардан узила олмаслиги, уларнинг бир-биридан гўзалроқлиги ҳақида ёзади ва ҳар икки ёрнинг тимсолини катта маҳорат билан яратадики, биз ундан фақат уларнинг гўзалликда мумтоз эканликларини эмас, балки бири бошқасидан нимаси билан ортиқроқ эканлигини ҳам билиб олишимиз мумкин бўлади. Ҳазал матлаъси қуйидагичадир:

*Икки ойким юзларига кўзларим ҳайрон эрур,
Ул бири хуршид эса, бу бир маҳи тобон эрур.*

Юқоридаги ғазалда Ғарибийнинг дилдорлари ҳақида айтган таъриф-тавсифлари акс этган бўлса, бошқа бирикки ғазали, айниқса «айлар яна» ва «қолмамиш» радифли ғазалларида ёрнинг чиройи қолмаганини ҳам ажойиб бадий тасвирлар орқали тавсифлаб берилди. Биз гўзаллик таърифини ҳар доим шеърда ўқиб келганмиз, аммо чиройсизлик таърифини бундай бадий тасвирлар орқали ифодалаш, яъни ҳажвни ҳам гўзал бадий киноялару ўхшатишлар орқали баён қилишни Ғарибий каби ўткир зеҳнли, сезгир, диққати назарли шоирлар ижодидан топиш мумкин бўлади. Мана ўша ғазаларнинг матлаъ байтлари:

*То чiqорди хат, бурунғидек сафоси қолмамиш,
Ишқини тарк этмаган бир мубталоси қолмамиш.*

* * *

*Жилваким ҳар сори ул аблақсувор айлар яна,
Элга ўз ҳуснини гўё ошкор айлар яна.*

Ғарибий шеърларида халқнинг, хусусан, Ҳирот аҳолисининг урф-одатлари, кийинишлари, турмуш тарзи, ҳатто спорт ўйинлари ҳам ўз аксини топган. Шунингдек, халқ оғзаки ижоди ҳам унинг шеърларига, ижодига муайян таъсир ўтказган. Биз буни аниқ мисолларда яққол кўришимиз мумкин. Айни пайтда ушбу мисоллар Ғарибийнинг бадий тасвирдаги маҳоратидан гувоҳлик беради.

Ғарибий замонида ва у яшаган шаҳарда бош кийим асосан бўрк, кулоҳ ва дастордан иборат бўлса керак, чунки бир неча байтларда шу кийим турлари ва унинг ранглари ё қандай қилиб бошга кийилгани жуда чиройли бадий санъатлар билан тавсиф қилинган. Мисол учун «бўрк» бош кийими қуйидаги байтларда:

*Қора бўркиним кийиб кўнғлум қушин ром айлади,
Сарв эрурким зоғ анинг бошида ором айлади.*

* * *

*Бошида эрмас қаро бўркики чиққан гул эрур,
Жилва мушкин тож ила то ул гуландом айлади.*

Кулоҳ:

*Ваҳ менинг бирла туз эрмас англадим ул қоши ё,
Ростлиқ қилмасни шўхи кажкулоҳим билмадим.*

Дастор:

*Бу сабабдинким қаю мажлисдин оё ичти май,
Хотирим ошuftагур ошuftаваши дасторидин.*

* * *

*Хаста кўнглум банди зулфидек паришон айлади,
Ул саҳиқақдим эрур ошuftа дастори онинг.*

* * *

*Гулъузореким тўни рангин гули хор айламиш,
Хорлар гул узра ҳар сори намудор айламиш.*

* * *

*Ложувардий тўнмугурким киймиш ул рашки парий,
Йўқса кўкдин зоҳир ўлмиш офтоби ховарий.*

* * *

*Ул яшил тўнлуқки бўрки бошида гулгун эрур,
Бутса сарв устида гул, андоқ қачон мавзун эрур.*

Хилъат:

*Хилъати шабгун аро ул моҳи тобонму экин?
Йўқса мундоқ зулмат ичра оби ҳайвонму экин?*

* * *

*Билмон ул ой жилвагар бўлмиш қаро хилъат аро,
Ё кўрунган гард ичидин миҳри рахшонму экин?*

* * *

*Хилъати гулноридурким қилди афшон ул парий,
Йўқса анжумгур шафақдин зоҳир ўлгон ҳар сарий.*

Ниқоб:

*Ниқобин юзига ёпмоқ на ҳожат тегмасун деб кўз,
Чу ул юз ўтиға ҳар сори холидин сипанг этмиш.*

Жома:

*Жома гулнорий буте к-ин нолаву зорий азўст,
Дона-дона ашки ман бар чеҳра гулнорий азўст.*

Таржима:

*Нолаю зорим эрур ул жомагулнор илқидин,
Дона-дона кўз ёшим гулнор эрур ёр илқидин.*

Ғарибий кийим-кечақдан ташқари, ўз замонида ривож топган спорт ўйинлари номини ҳам тилга олади. Мисол учун, ўқ, новак, ёй, шасти бозу (қўл қуввати), «Рахш»дек тез чопадиган от қабилар шикор учун муносиб қуроли шикор ҳам ўша замоннинг спорт турлари эканлигини, шунингдек кенг очиқ майдон, тезчопар кучли отлар, «қабак» спортию мусобақасининг ривожланганлигини кўрсатади. Шикору сайидга ишора қилинган байтлар бир талай. Қуйида келтирилган байтда қабак спортига ишора қилинган:

*Эй кўнгул, чун етса ул чобук қабак майдонига,
Туйра бўлган кўзга гардигин жалое истагил.*

Ҳиротнинг «Хиёбон» номли кўчаси, ўзининг баланд, хушқомат, ям-яшил сарвлару сарвинозлари, кенглигию серсоялиги билан машҳурдир. Шу сабабли бу жой халқнинг яхши кўрган сайргоҳига айланган, айниса, ёшлар бу ерда кўп тўпланишган, ўзларининг висол учрашувлари учун ҳам шу ерни танлашган. Ғарибий ҳам бу сайргоҳга ишорат қилиб, ёри ҳар кун Хиёбондан қадам босиб сайр қилгани, уни ҳар кун кўриб туриш учун Хиёбон гадолари қаторида ўлтирганини жуда гўзал тарзда баён қилади:

*Зи ман чун бург он сарви Хиёбоний гилу жонро,
Кунам Жайхун зи сели ашки худ роҳи Хиёбонро.*

Таржима:

*Ўшал сарви Хиёбоний, ки олди кўнгили жонни,
Кўзум ёши била Жайхун қилай эмди Хиёбонни.*

* * *

*Мани бечора хоҳам аз гадоёни Хиёбон шуд,
Ки бийнам дар гузар ҳар рўз, он сарви хиромонро.*

Таржима:

*Мени бечора бўлмаймен Хиёбоннинг гадоисидин
Ки то кўрсам гузарда ҳар кун ул сарви хиромонни.*

Муסיқа асбобларидан чанг, тор, уд ва улардан таралган наволар, шунингдек, муғанний ҳам Ғарибийнинг шеърига ҳолу ҳаво, шўру наво қўшади:

*Баски ғамгинмен суруги навҳа айлармен гумон,
Ҳар навоеким бўлур зоҳир муғанний удигин.*

Халқнинг расм-одатлари, анъаналари ва тушунчалари ҳам Ғарибий шеъриятида ўз ифодасини топган. Ота-боболаримиздан қолган, бутун йўқолиб бораётгандек кўринган бир ажойиб анъанамизнинг ҳам Ғарибий шеърларида яшаётганлиги бунга далилдир. Ийд-ҳайит кунларида катталар кичикларга, ёшлар бир-бирига ийдий (ийдлик, ҳайитлик) беришдек яхши анъана, инсонлар орасида илиқ муҳаббат, самимияту қувонч тарқатиб, узилган ришталарни боғлаб, сушт бўлган ришталарни тортиб, мустаҳкам қиларди.

Ғарибийнинг шеърисида «ийдлик» ошиқона тус олган бўлса ҳам, ўша анъанани яна бир бор хотирада тирилтиради. У бундай дейди:

*Ийдлик чун устагим, қатлимға берди муждае,
Найлайин, ёраб, рақиб они пушаймон айласа?*

Юқорида айтиб ўтганимиздек, халқнинг турли одатлари ва оғзаки ижоди Ғарибийнинг шеъри кўзгусида акс этган. Булар хоҳ «Қуръони карим»дан фол очиш бўлсин, ё тушни аксинча таъбир қилиш, ё янги ойни олтинда кўриш; хоҳ зарбулмасаллар (мақоллар) бўлсин, ё фразеологик иборалар, жуда бадий тарзда ўз ифодасини топган. Қуйидаги мисоллар фақат унинг шеъриятидаги фольклор жилваларини эмас, балки шоир шеърларининг бадийати ва гўзаллиги, нозик маъноларга бойлигини кўрсатади. Мусҳафдан фол очиш:

*Чун мени бағҳол мусҳаф очсам ул юз ҳажрида,
Не ажаб гар чиқса Юсуф сувраси фолим менинг.*

Тушни таъбир қилиш:

*Хори ҳижронинг насибим тушдаю хушҳолмен,
Ким бўлур таъбир, эй гулбарги хандон, ўзгача.*

Янги ойни олтинда кўриш:

*Айки, дийди абруаш, гар рӯи зарди ман нигар,
Моҳи навро, чун касе расм аст, гар зар бингарад.*

Таржима:

*Эйки кўрдиг қошини, менинг сариғ рангимга боқ,
Янги ойни халқ чун олтинга кўрмак расм дер.*

Тўйиб-тўйиб кўрмоқу жондан тўймоқ:

*Чун десам: жоно, юзунгни тўйғуча кўрсам керак,
Ноз ила дерким: киши ҳаргиз тўярму жонидин?*

Этакни силкитиб кетиш:

*Эй Ғарибий, оламу олам элин чун англадинг,
Боридин силкиб этак, кир кулбаи хамморға.*

Ўликка мотам тутишу кўнгил бузилиши:

*Бўламағайким ногаҳон кўнгли бузулғай раҳм этиб,
Тутмангиз ул кўй аро зинҳор ўлсам мотамим.*

«Икки кемадан ушлаган киши фарқ бўлади» деган мақол,

*Икки кема учини тутқон бўлур дерлар ғариқ,
Ўртада ваҳим, Ғарибий зору саргардон эрур.*

Икки юзламачилик:

*Неча бўлғайсен ики юзлук гули раъно киби,
Айлагил якранглик, эй ғунчаи раъно менга.*

Ёки қуйидаги ғазални олайлик. У фақат вазнининг мусиқийлиги билан эмас, жонли халқ тилида битилганлиги билан ҳам ажралиб туради ва мана шу хусусият ғазалга шоҳона шукуҳ ва шоирона жилва бағишлайди:

*Гаштам харобу шефтаи хурдсолаке,
Қагдаш ниҳолакию чи нозук ниҳолаке.*

Таржима:

*Қилди харобу зор мени хурдсолгина,
Қагди ниҳолгина, не нозук ниҳолгина.*

Ғарибийнинг шеърида сўзлар шундай муносиб танланадики, такрорий ва аъъанавий тасвирлару ўхшатишлар ҳам янгидек кўринади, аммо шеър тарихида шеър шоир шунчалик кўпки, янги мавзу ё янги тасвир яратиш жуда қийин. Шундай бўлса ҳам, Ғарибий янги тасвирлар, образлар яратишга интилган ва шунинг натижаси ўлароқ бир қатор бадий ихтироларга бой шеър ёзишга муваффақ бўлган. Қуйидаги байтлар

унинг ана шундай гўзал сўзлар, чиройли тасвирларга
бой ғазалларидан олинган:

*Отини кўнглумда қоздим нўки мижгоним била,
Мухрдек жониға боғлай риштаи жоним била.*

* * *

*Ғам аёғида илиқдин кўймайин паймонани,
Чарх даври тўфроғим паймона қилмасдин бурун.*

* * *

*Навбаҳор айёмидин гулдек бори хандону мен,
Баски бормен ғунчадек дилтанг, ҳеч очилмадим.*

* * *

*Айлади кўнглум таманнои висол ул сарвдин,
Оҳким, бар бермади нахли таманноси онинг.*

* * *

*То мусаввир айлади Лайливашим шаклини нақш,
Хома онинг илкида жулийдамў Мажнун эрур.*

* * *

*Оразингда тиш табассум чоғи бор «хусн» ичра «син»,
Ғабғабинг тавқи нечўкким «хусн» аёғи «нун» эрур.*

* * *

*Жуз гиёҳи ғусса кўйидин Ғарибий бутмагай,
Гарчи ашқингдин муҳаббат тухми ҳар ён сочилур.*

* * *

*Бутса қабрим бошидин нарғис не тонг, гар раҳм этиб,
Йиғласа тўфроғим узра ул кўзи шаҳло йиғит.*

* * *

*Баски кун — кундин бўлур хуснунг янги ойдин фузун,
Кўрунурсен ҳар кун, эй хуршиди тобон, ўзгача.*

* * *

*Нолдек қад бирла сенсиз нола қилмоқдур ишим,
Нолагин базми ғамингда чанг торимен яна.*

* * *

*То кўнгул аёёр узмаслар лабидин, суг эмас,
Лаъл ҳосил бўлмас, айрилмай ёнидин хораси.*

* * *

*Мени ўлтурмак негур, ғамзанг агар қотил эмас?
Элни тиргузмак негур, лаълинг Масиҳо бўлмаса?*

* * *

*Пас аз мурдан шавад баҳри тамошои рухаш чашме,
Зи тийри новаки ў ҳар нишон дар устухони ман.*

Таржима:

*Вафотимдан кейин бўлғай юзига боққали бир кўз,
Унинг тийри нигоҳин ҳар нишони устухонимда.*

* * *

*Ғарибий, ҳусни ў кам гашт, чун бо ғайр ҳамдам шуд,
Шавад пажмурда ҳар гулро ки боре чанд бў карди.*

Таржима:

*Ғарибий, ҳусни кам бўлди чу бўлди ғайр ила ҳамдам,
Бўлур пажмурда охир ҳар гулеким неча ҳидланса.*

* * *

*Баски шабҳо шуълаи оҳам ба гардун саркашид,
Доқҳо бар синаи ин сақфи зангорий азўст.*

Таржима:

*Баски оҳим шуъласи тунлар фалакка ўртанур,
Осмоннинг куксидаги доғлар ундиндурур.*

* * *

*Аз он рўзи шикор оҳу дамодам сўи ў бинад,
Ки меҳоҳад асири чашми он новакфиган бошад.*

Таржима:

*Нега боқдай унга оҳу шикор асносида ҳардам?
Ушал новакфиган кўзнинг асири бўлганин истар*

* * *

*Чун бимирам аз ғами рўи биҳиштий пайкаре,
Равзане пайдо зи жаннат дар мазори ман шавад.*

Таржима:

*Бир бихиштиётан юзи қайғусида этсам вафот,
Равзани жаннат мазоримда менинг пайдо бўлур.*

* * *

*Чун ба жоми бога лаъли руҳбахши ў расид,
Лои ўро марҳами жони фиғори ман кунег.*

Таржима:

*Рухпарвар лаъли чунки етди жоми богага,
Лойини мажруҳ жонимга менинг, марҳам қилинг.*

* * *

*Ваҳ, не янглиғ ғайрни онинг ёнида кўргомен,
Менки гермен: соя ҳам кош йишгай онинг ёнигин.*

Бу келтирилган байтлардаги гўзаллик, янгича тас-
вир, бадий етуклик ўз-ўзидан пайдо бўлган эмас, балки
шоирнинг ташбеҳ, истиора, ҳусни таълил, мурут ун-
назир, мажоз, ийҳом, тазод каби бир қанча бадий
санъатлар ва воситалардан унумли фойдаланганлиги-
нинг натижасидир.

Ғарибий девонида бадий адабий санъатлар билан
безатиб ёзилган байтлар сони жуда кўп, биз фақат
бир неча мисол келтирдик, холос. Шунинг ҳам айтиб
ўтиш керакки, шеърда бадий санъатларнинг кўп
қўлланиши ҳамма вақт ҳам унинг бадиияти, гўзалли-
гини таъмин этавермайди. Аксинча, агар улар ўз ўрни-
да, муносиб равишда ишлатилмаган бўлса шеърнинг
соддалиги, самимийлиги ва равонлигига салбий таъсир
кўрсатиб, уни тушуниш, ундан лаззат олишга халақил
бериши ҳам мумкин. Аммо Ғарибий шеърларида бун-
дай эмас. У бадий санъатлардан шунчаки ўз иқтидо-
рини намойиш қилиш учун фойдаланмаган. Бизнинг
назаримизда, шеър унинг кўнглидан қандай жўшиб,
қайнаб чиққан ва мисралар шаклида қуйилган бўлса,
бадий санъатлар ана шундай табиий ҳолда, шеър-
нинг мазмуни ва маъноси билан уйғунлаштирилиб, ўз
ўрнида қўллангандек кўринади. Шундай бўлмаганда
Ғарибий шеърлари шунчалик равон, самимий, кўнгли-
га яқин ва таъсирли бўлмас эди.

Ғарибийнинг шеърида форс ва ўзбек шеърляти-
нинг мумтоз намояндалари, айниқса замондош шоир-
лари, жумладан Султон Ҳусайн Мирзо «Ҳусайний»,
Мир Алишер Навоий ва Мавлоно Абдурахмон Жо-

мийнинг таъсири кўриниб туради. Ана шу таъсирнинг натижаси туфайли унинг шеърлари худди Ҳусайний шеърлари сингари рамали мусаммани маҳзуф ёки мақсур — «фоилотун фоилотун фоилотун фоилун ёки фоилот» вазнида ёзилган. Ғарибийнинг шеърларида кўлланган вазнларни синчиклаб текшириб чиққанда, қуйидагилар маълум бўлди: Ўзбекча шеърларининг барчаси, ҳатто Ҳусайний ва Навоий ғазалларига боғлаган мухаммаслари ҳам юқорида айтиб ўтилган рамали мусаммани маҳзуф ё мақсур вазнидадир. Фақат икки ғазал ҳазажи мусаммани солим — «мафойилун мафойилун мафойилун мафойилун» ва бир ғазал рамали мусаммани машкул — «фаилоту фоилотун фаилоту фоилотун» вазнларида ёзилган. Қуйида шу уч ғазалнинг матлаъларини келтирамиз:

*Сиҳий қаддим қилиб шабгардиг, зулфин каманг этмиш,
Юзидин ой бўлуб шарманга, шабгирий баланг этмиш.*

* * *

*Кўнгулдин борди сабру қолмади жонда қарорим ҳам,
Эвурди бахт юз мендин вафодин ёнди ёрим ҳам.*

* * *

*Ҳавасим сенинг жамолинг, тамаъим сенинг гудоғинг,
Юзуму йўлунг ғубори, бошиму сенинг аёғинг.*

Аммо форсча шеърларида Ғарибий бу таъсир остидан чиқиб, бошқа вазнларни ҳам танлаган. Унинг форсча меросида 11 ғазал, бир қитъа ва бир мухаммас ҳазажи мусаммани солим — «мафойилун мафойилун мафойилун мафойилун», бир ғазал мужтаси махбун — «мафоилун фаилотун мафоилун фаълун», 4 ғазал музори ахраби макфуфи маҳзуф — «мафъулу фоилоту мафойилу фоилун», бир ғазал ҳазажи мусаммани ахраби макфуф — «мафъулу мафойилу мафойилу мафойил», икки ғазал рамали мусаммани махбун — «фоилотун фаилотун фаилотун фаълун» ва қолган ғазалларнинг барчаси рамали мусаммани маҳзуф ё мақсур вазнида ёзилган.

Юқорида айтилган вазнларнинг барчаси мулойим, форсча таъбирда «жўйборий» (яъни теккис оқиб турган ариф сувидек мулойим) бўлиб, фақат бир ўзбекча ғазалнинг вазни «хезобий» (яъни кўтарилиб-тушиб оқадиган сув ё тўлқинли дарёдек) эканлиги, Ғарибий

мулойим табиатли, хушхулқу юмшоқ муомалали киши бўлган бўлса керак, деган фикрни туғдиради. Шеъринда манманлик, ғурур, фахрланиш каби туйғулар йўқлиги, хокисор ошиқнинг илтижолари акс этганлиги ҳам юқоридаги фикрни қувватлайди. Ушбу фикримизни Навоий ҳам тасдиқлаб, ўзининг соқийномасида унинг бошқа фазилатлари қаторида мулойим табиатли, хушхулқ эканлигини ҳам таъкидлаб, бундай дейди:

*Соқийё, бодаи мастона кетур,
Дайргин бодапарастона кетур.*

*Ўйла майким чу кўруб бодапараст,
Ичкучи атридун ўлғай сармаст.*

*Нашъа бахш, ўйлаки оҳанги Ироқ,
Талх ул навъки хуноби фироқ,*

*Мутрибо, сен доғи оҳанге туз,
Рангига лаҳни Ҳусайний кўргуз.*

*Ҳам Ҳусайний сўзидин ранги ғариб,
Ҳам Ғарибий дамидин байти ажиб.*

*Соз айлаб, мени ҳам шод айланг,
Бир нафас қайғудин озод айланг.*

*Шоҳлар ногдири, атвор ичра,
Нуктаю диққати ашъор ичра.*

*Қилди чун тангри мулойим они,
Асрагай ҳифзига доим они.*

*Рухларвар сўзи бўлсун ўзидек,
Рухгустар ўзи бўлсун сўзидек.¹*

Ғарибийнинг ижодида, у ҳам бўлса форсий шеърини фақат икки фахрия байт мавжуд, аммо бу байтларда ҳам ҳукмдорлик ё шаҳзодалик, қудрат ё бойлик ғурури акс этмайди, балки ёрни кўкка кўтариш ва ёр васфи орқали шеъри қадр-қиммат топгани баён қилинади:

*Бишнавки гурри назми Ғарибий ба васфи ту,
Аз баҳри сокинони фалак ғушвора шуд.*

¹ Алишер Навоий. «Ҳазойин ул-маоний», 6-том, Тошкент, 1990, 475-бет.

Таржима:

*Тинглагилким васфинга назми Ғарибий гурлари,
Осмонлиқлар қулоғига тоқилди сиррадек.*

* * *

*Чун Ғарибий гавҳар афшондам ба васфи лаъли у,
Гўш сўи гурри назми обдори ман кунег.*

Таржима:

*Лали васфиға Ғарибийдек чу сочгаймен гуҳар,
Дурри назми обдоримға қулоғингиз тутинг.*

Мулоим вазнларда ён қофия келтириш маъмул эмаслиги учун, Ғарибийнинг шеърида ҳам фақат байт охирида қофия бўлиб, ён қофия мавжуд эмас, аммо хезобий вазнда ёзилган бир ўзбекча ғазали ва музори ахраби макфуфи маҳзуф вазнида ёзилган қуйидаги ғазалининг ҳар байтида бир-икки ва баъзи байтларида ҳатто уч ички қофия кўринади:

*Гаштам харобу шефтаи хургсолаке,
Қаггаш ниҳолакеву чи нозук ниҳолаке.*

Таржима:

*Қилди харобу зор мени хургсолгина,
Қагди ниҳолгина, не нозук ниҳолгина.*

Аммо шеър мусиқийлигини ошириш учун фақат ички қофия эмас, балки мусиқали сўзларни танлаш, сўзларни такрорлаш, бир жойдан чиқадиган ундош ҳарфларни ёнма-ён келтириш, бир сўз билан ҳар байт ё ҳар мисрани бошлаш каби усуллар ҳам шеър оҳангдорлигини оширишга ёрдам беради. Ғарибий ҳам бу усуллардан гоҳида фойдаланади. Қуйидаги шеърий мисолларга қаранг:

*Недин жон бермайин, эй дўстларким, қотилим тийғи,
Кўнгулни чок-чок айлаб, танимни банг-банг этмиш.*

* * *

*Ишқида гар бошинга ёғдурсалар тиф узра тиф,
Чикмағайсен кўйидин зинҳору зинҳор, эй кўнгул.*

* * *

*Базм аро то гул-гул ўлди орази май тобидин,
Ғунчадек кўнглумда пайдо хор-хор ўлмиш яна.*

*Гарчи лутфунг лаҳза-лаҳза кам бўлур, юз шукрим,
Кўнглум ичра гарди ишқинг гамбадам афзун эрур.*

Ҳар мисраси «қайси» сўзи билан бошланган ғазалнинг матлаби:

*Қайси бир гулчеҳра ул гулбарги хандонимча бор?
Қайси бир шамшодқад, сарви хиромонимча бор?*

Ғарибийнинг шеърларида унинг ҳаёти, кечинмалари, қайғулари, орзулари, барча ички нозик туйғулар ва ҳиссиётлари акс этган, аммо бу ҳиссиётлар кўпроқ ишқнинг лаззату азобларига боғлиқ бўлган ҳолда тасвирланган. У ёшлиқда вафот этгани сабабли (902 ҳ. қ.) кекса шоирлардек панд-насихат, ахлоқ-одоб, ижтимоий-тасаввуфий мавзуларга ёндошмай, инсон туйғулари куйчиси бўлишни ўз ёшию дидига муносиброқ деб топган бўлса керак. Шундай бўлса ҳам, унинг ижодида «ки адли подшаҳ обод созад мулки вайрон ро», яъни, подшоҳнинг адолат-инсофи бузилган мулкни обод этади, каби жуда қимматли мисралар ҳам учраб туради.

Ғарибийнинг ижодида ғазалдан ташқари фақат бир форсча қитъа, бир форсча мухаммасу тўрт ўзбекча мухаммас мавжуд бўлса-да, бу мухаммаслар энг юқори маҳорату бадиият билан яратилган. Шоиру шеършуносларга маълумдирки, шеър жанрлари орасида бошқа бир шоир ғазалига мухаммас боғлаш ҳаммадан кўпроқ заҳмат ва маҳорат талаб қиладиган жанр ҳисобланади. Чунки тахмис қилишда нафақат шоирлик, туғма истеъдод, аруз вазнларини чуқур билиш, мухаммас қилиш учун танлаб олинган шоирнинг сабку услубларини яхши билиш, мухаммасга муносиб деб топган ғазалнинг замони, ҳиссиёти, мақсади, ҳаяжони, тасвирлари, хаёллари, яъни шеър шоирнинг оламига кириш, айниқса, уларни ўз туйғулари, ўз хаёл оламидек ҳис қилиш керак бўлади. Акс ҳолда, тахмис аввалги шоирнинг мисралари билан кейинги шоирнинг мисралари бир-бирига узвий ва табиий равишда қўшилиб, боғланиб кета олмайди, уларнинг услуби, руҳи ажралиб қолади ва бундай тахмис ўқувчига лаззат бағишлай олмайди.

Ғарибий отаси Султон Ҳусайн Мирзо, устоду маънавий отаси Мир Алишер Навоий, шунингдек, ҳурмат қиладиган пири Мавлоно Абдураҳмон Жомийнинг шеърларини мукамал ўқиб, уларнинг услуби, дунё-

қараши, ҳиссиёти ва хаёл дунёсини ўрганиб, уларнинг ўз руҳига мос бўлган ғазалларини тахмис учун танлагани сабабли, мухаммасларини юксак маҳорат ва бадиият билан яратди. Навоий, Жомий ва Ҳусайнийларнинг ҳар бир байтига Ғарибийнинг ёзган ҳар уч мисраси шундай мустаҳкам ва табиий қўшилиб кетганки, уларни нафақат бир-биридан айириб бўлмайди, балки бир замонда, бир руҳий ҳолатда ва бир шоир томонидан ёзилган мухаммасдек туюлади. Бизнинг фикримизча, ўзбек адабиёти тарихида шунчалик табиий, шунчалик маҳорат билан мухаммас бовлаган шоир кам топилса керак. Бу ҳақиқатни билиб, тан олиш учун Ғарибийнинг ҳар уч мисрасини Навоий, Жомий ё Ҳусайнийларнинг аввалги мисралари билан алоҳида солиштириб ўқиш кифоя, деб ўйлаймиз.

Хулоса қилиб айтганда, Шоҳғариб Мирзо Ғарибий форс ва ўзбек тили ва шеърини чуқур ўрганиб, ҳар икки тилда бирдек маҳорат билан гўзал, равон, инсоний туйғу-ҳиссиётларга тўлиқ бадиий мерос қолдириб, адабиёт ривожига улкан хизмат қилган шоирдир. Унинг бадиий меросининг топилиб, халққа етказилиши маданий, адабий ҳаётимизда катта ва улкан воқеалардан биридир. Биз маънавий меросимизнинг бундай қимматбаҳо намуналарини қўлга киритар эканмиз, яна бир бор ўзбек халқининг маданияти, илмий-адабий такомили, кундан-кунга авж олиб бораётган шукуҳини кўриб, унинг келажакда ўтмишдан ҳам буюроқ ва бойроқ, қудратлироқ ва юксакроқ бўлишига ишонамиз.

ШАФИҚА ЁРҚИН,

Халқаро Бобур мукофотининг лауреати

ҒАРИБИЙ
(ўзбекча девони)

Ғазаллар
Муҳаммаслар

ҒАЗАЛЛАР

Дарди ишқинг ҳаддин ошги, айлагил дармон менга,
Чун сен-ўқ сен эй, парипайкар йигит, жонон менга.

Сенки қилдинг нўш ишрат бодасин не билгасен,
Ким тутар базмингдин айру заҳри ғам даврон менга.

Ҳар қачонким истасам васлингни, дерсен: сабр қил
Не қилай, эй шўх, муҳлат бермаса ҳижрон менга?

Сўз била тарк этмағумдур ул пари савдосини,
Панд берма, найлайин эй носихи нодон, менга.

Қўз боқиб ҳусниға сен майл айлаб, эй шайдо кўнгул,
Жонға еттим, ваҳки, сизларсиз балои жон менга.

Ул париваш чиқтию билмон қаён азм айлади,
Тенгри учун раҳм этиб йўл кўрсатинг ул ён менга.

Эй Ғарибий, тутқач ул маҳваш лаболаб жоми май,
Лаълин айлармен ҳавас, гўё бўлубтур қон менга.

* * *

Тарки меҳр айлаб агарчи бўлди жонон ўзгача,
То тирикмен қилмағумдур аҳду паймон ўзгача.

То жафо айлаб мени маҳрум қилди васлидин,
Айлади мен нотавон ҳолини ҳижрон ўзгача.

Ҳолатимни англамай кўп чекма заҳмат эй табиб,
Ким бўлур ишқ аҳлининг дардиға дармон ўзгача.

Баски кун-кундан бўлур ҳуснунг янги ойдин фузун,
Кўрунурсен ҳар кун эй хуршиди тобон, ўзгача.

Сендин эй бадхў, тамаъ қилмон жафодин ўзгаким,
Ҳарне элга хўй эрур, бўлмоқ не имкон ўзгача.

Хори ҳижронинг насибим тушдаю хушҳолмен,
Ким бўлур таъбир эй гулбарги хандон, ўзгача.¹

Ўзгача дарде дурур сенсиз Ғарибий жонида,
Ҳар кеча андин қилур ҳажрингда афғон ўзгача.

* * *

Ёр қилмас раҳму ўртар ишқ ила савдо менга,
Ваҳ, не ишқим кам бўлур, не ул қилур парво менга.

Илтифотин қилғали кам, телбарибмен, войким,
Мултафитдур барча элга ул пари, илло менга.

Бу сифатким ваъдаси ёлғон эконин англадим,
Ростлиқ мушкулки қилғай ул сиҳиболо менга.

Жонға еттим ишқини тарк айлағумдур, ваҳ неча,
Мен анга қилсам ниёз, ул қилғай истиғно менга.

Қўймангиз кўз бирла кўнглумдин асар, эй ашқу оҳ
Ким булар мунча балони қилдилар пайдо менга.

Неча бўлғайсен ики юзлук гули раъно киби,
Айлагил якранглик, эй ғунчаи раъно менга.

* * *

Ёр борғон чоғда дам урмоқ маҳол ўлмиш менга,
Жон борур ҳолатда тил гўёки лол ўлмиш менга.

Ҳам ўзумдин ваҳшатим бор ишқ аро, ҳам халқдин,
Ҳамнишинлар, ҳеч билмонким не ҳол ўлмиш менга.

Мен киму васл истамак эй бахт, фикредур маҳол,
Буқим ул бадхўдин уммиди висол ўлмиш менга.

Улфатим бўлмиш кийиклар бирлақим ороми жон,
Ишқ саҳросида бир мушкин ғизол ўлмиш менга.

Сарву гулни қадду рухсорингга ташбеҳ айладим,
Сени кўргач ўз-ўзимдин инфиол ўлмиш менга.

Меңда меҳринг бас, на нуқсон гар қуёш топса завол,
Чун жамолинг офтоби безавол ўлмиш менга.

¹ Матнда бу мисра шеърнинг охирида келибди.

Гар Фарибийдек вафо кўйи сори қилмон гузор,
Не ажабким бевафолардин малол ўлмиш менга.

* * *

Хилватеким бўлса ёру ғайр андо¹ бўлмаса,
Ваҳ, не хуштур гар менга борур таманно бўлмаса.

Мени ўлтурмак недур, ғамзанг агар қотил эмас,
Элни тиргузмак недур, лаълинг Масиҳо бўлмаса.

Неча еткурса рақиб озор, бўлмасмен малул,
Онга не журъат, ишорат ёрдин то бўлмаса.

Истарам ул сарви гулрух жилвасин, йўқса не суд
Сарву гул боғ ичра бўлса жилвагар, ё бўлмаса?

Телба кўнглум ул париваш рози ишқин англамиш,
Мен худ асрармен, гар андин ошкоро бўлмаса.

Баски элдин ваҳшатим бор, истарам бир даштким,
Олам аҳлидин нишоне анда асло бўлмаса.

Олғон эрмиш бир парипайкар Фарибий кўнглини,
Ваҳки, қўрқармен яна ишқ ичра расво бўлмаса.

* * *

Гарчи андин, эй кўнгул, вақти фароғатдур сенга,
Ишқини тарк айламонг, билмон не ҳолатдур сенга.

Бевафолиғ англагач² чун ишқини тарк этмадинг,
Хўйидин чеккил агар ҳар дам юз офатдур сенга.

Чун жафо айлаб сенга, айлар вафо ағёрға,
Шиква андин айласанг, жои шикоятдур сенга.

Ҳар неча қилсам ниёз, эй шўх, қилмонг илтифот,
Ваҳ, не истиғнову ноzi бениҳоятдур сенга.

Сайри дашту тоғ этарсен эл била хандону хуш,
Мен хароб аҳволни кўргач малолатдур сенга.

Оташин рухсоринга, эй шамъ, мағрур ўлмаким,
Бенаволар сўзидин мунча ҳароратдур сенга.

¹ М. *ғайратига*. (Пайдо деб ўқилиши ҳам мумкин)

² М. англач.

Ҳар неча озор еткурсанг Ғарибий оғримас,
Ким они озурда қилмоқ эски одатдур сенга.

* * *

Ийд бўлди чобукум чун азми майдон айласа,
Кош ул соат мени майдонда қурбон айласа.

Чун сабоҳи ийд чиқса масту сархуш тонг эмас,
Ғар юзига ийдгаҳ аҳлини ҳайрон айласа.

Ийд эрур, то билмай ўткаргай мени, ваҳ маҳраме,
Истарам бир қўй териси ичра пинҳон айласа.

Ўзгаларга ийди васлидин тутуб жоми тараб,
Қисматим даврон нетай хуноби ҳижрон айласа?

Ийдлик чун истадим қатлимға берди муждае,
Найлайин, ёраб, рақиб они пушаймон айласа.

Ийду эл қурбон қилурда, мен ўлум ҳолики ёр,
Кош қатл айлаб мени, илкин қизил қон айласа.

Кўрмай ул юзни Ғарибий ўлмаки душвор эрур
Ийди рухсоринг не бўлди они осон айласа?

* * *

Ғарчи кўрдум хўблардин кўп малаксиймо йигит,
Кўрмадим ўз ҳолима бу навъ бепарво йигит.

Йўлида туфроғ ила тенг бўлса жисмим не осиг,
Сакратиб чун етмади бошимға ул тарсо йигит.

Бутса қабрим бошидин наргис не тонг, ғар раҳм этиб,
Йиғласа туфроғим узра ул кўзи шаҳло йигит.

Хуснунга мағрур ўлуб, ишқ аҳлиға қилма жафо,
Ким кишига ҳусн қилмайдур вафо, бил, о, йигит!

Меҳнатингға сабр этиб жаврунгни чеккайму эдим,
Хўблардин бўлса эрди сен киби пайдо йигит?

Базми васлингдин йироқдурмен хумори ҳажр аро,
Ҳолим англаб бода тутқил, эй қадаҳпаймо йигит.

Дайр пийри ғарчи ишқим англамайдур бок эмас,
Ким билур ошиқлиғимнинг ҳолин ул тарсо йигит.

Ваъдалар бирлаки жон бердинг, мени дилхастаға,
Билмон эмди мужиби қатлимни, эй зебо йигит.

Куйса жон парвонадек рухсори шамъидин не тонг,
Эй Фарибий, тушса гар мундоқ сиҳиболо йигит.

* * *

Телба кўнглум бир пари ишқида андоқ зор эрур,
Ким анинг олида Мажнун оқилу ҳушёр эрур.

Ишқ аро куймаклигимни дўстлар, айб этмангиз,
Ким кўнгулга солган ўт бир оташин рухсор эрур.

Рози ишқин жон била кўнглумга изҳор айламон¹,
Ким менга жону кўнгул ҳам ишқида ағёр эрур.

Захмлиғ кўнглумға марҳам истамон ул шўҳдин,
Ким анинг озурда жонларға иши озор эрур.

Юз очиб ўтгач хиромон, айладинг юз жон асир,
Оллоҳ-оллоҳ бу не шаклу қомату рафтор эрур?

Белингу лаълинг била ул кўзга то солдим назар,
Тан заифу жон гирифтору кўнгул бемор эрур.

Билки, кўйингда Фарибийдур йиқилгон заъфдин,
Эй қуёш, соғинмағилким сояи девор эрур.

* * *

Эй кўнгул, жон ичра манзил қилғали жонон келур,
Мужда берким жондин айрилгон тан ичра жон келур.

Қилма зоҳир дуди оҳинг шўъласин, афғонни ҳам,
Ким бу оқшом хилватимға ул пари пинҳон келур.

Эмди не ғамдур менга ҳижрон қаронғу шомидин,
Ким қуёшдек чехра бирла ул маҳи тобон келур.

Боғ аро, эй, булбули хушхон, тараб аҳли учун,
Нағмаи ишратфизо тузким гули хандон келур.

Қон ёшимдур, бодаю шавқ ўтидан бағрим кабоб,
Ким ул усрук, хилватимда бу кеча меҳмон келур.

¹ М. айлабон.

Васл истаб ҳажр дардидин ўзунгни бир йўли,
Солма, эй, маҳзун кўнгулким, дардинга дармон келур.

Ул мусофир ой, Фарибий кўнглида истар ватан,
Ё сафардин мулки сори азм этиб султон келур.

* * *

Икки ойким, юзларига кўзларим ҳайрон эрур,
Ул бири хуршид эса, бу бир маҳи тобон эрур.

Ул назокат ичра саркаш нахл, бу наврас ниҳол,
Ул латофат ичра гул, бу гунчаи хандон эрур.

Хизр йўл топмай бу бирнинг чашмаи ҳайвониға,
Хатту лаб, ул бирга Хизру чашмаи ҳайвон эрур.

Ҳар бирида ҳўблуқ асбобидин бордур, вале,
Ҳар неким ул бирда бор, бу бирда юз чандон эрур.

Бу бирининг сафҳаи кофури ўлмай мушкбез,
Ул бириси тонгла кофур¹ узра мушкафшон эрур.

Гоҳе ул солиб гириҳ қошиға айлар заҳри чашм,
Гоҳе бу бирнинг тариқи лутф ила эҳсон эрур.

Ул бириси ишва, бу бир ноз этиб ҳар соридин,
Ул кўнгул ошгубию, бу бир балои жон эрур.

Гар бу ён боқсам, қилур юз навъ ташниҳ ул бири,
Боқсам ул ён, бу бирига сабр не имкон эрур.

Икки кема учини тутқон бўлур дерлар тариқ,
Ўртада ваҳким Фарибий зору саргардон эрур.

* * *

Чун онинг хусни била ишқим сўзи машҳур эрур,
Турфадурумким, ул пари мен телбадин мастур эрур.

Гар шаҳ ўлсун вар гадоким бор гирифтори онинг,
Йўқ ажаб, гар бу жиҳатдин ҳусниға мағрур эрур.

Кўрсатиб юз навъ мардумлиқ, кўзумда нур эди,
Борғали кўз олидин ул ой, кўзум бенур эрур.

¹ М. Тонгла фур.

То кўнгул мендин олибдур бир бихиштий пайкаре,
Истамас гайрини кўнглум филмасал гар ҳур эрур.

Чошнийи ишқдин улким эмасдур завқноқ,
Гар маломат қилса ишқингдин менга, маъзур эрур.

Кўнглум олиб ишва бирла ҳеч парво қилмадинг,
Дилраболар ичра мундоқ гўйе дастур эрур.

Эй Ғарибий, мен киби булбул суруди ғам чекар,
Гўйе ул доғи бир гул васлидин маҳжур эрур.

* * *

Мен гадонинг халқ ичинда бир мувофиқ ёри бор,
Найлайинким манъи васлида баче ағери бор.

Боғ аро наззора қилмоқ сарву гулни истамас,
Кимки онинг базм аро бир сарви гулрухсори бор.

Айтингиз, эй дўстларким, найласин жон бермайин,
Улки мундоқ чобуки қотилваши хунхори бор.

То била бўлса рақибинг, васлнинг имкони йўқ,
Эй ҳабибим, сен бери кел, эй рақиб, ул сори бор!

Раҳм қил, эй қоши ё, ким кўзларинг беморимен,
Раҳм этар ҳар кимсаким бир нотавон бемори бор.

Буки истаб нўши васлингни, чекармен заҳри ҳажр,
Билгай улким кўнглида ғам нишидин озори бор.

Шоми ҳажрингда Ғарибий ҳолиға наззора қил,
Ким не янглиғ кеча сенсиз дийдаи бедори бор.

* * *

Қайси бир гулчеҳра ул гулбарги хандонимча бор?
Қайси бир шамшодқад сарви хиромонимча бор?

Қайси бир хуршидсиймони анга монанд этай?
Қайси маҳваш орази шамъи шабистонимча бор?

Қайси бир дамким кўзум ҳижронидин қон йиғламас?
Қайси бир сели бало бу чашми гирёнимча бор?

Қайси бир гул кўнглаки кўксум киби юз чок эрур?
Қайси булбул ноласи фарёду афғонимча бор?

Қайсидурким мен киби ул ғамзадин мажруҳ эмас?
Қайси кофир, қон қилурда номусулмонимча бор?

Қайси бир андух ўтиким ўртамас онсиз мени?
Қайси дўзах ўти, ёраб, сўзи ҳижронимча бор?

Гар паришон назминга ислоҳдин зеб истасанг
Эй Ғарибий, қайси бир, шоҳи суҳандонимча бор?

* * *

Қайда, эй бадхў, вафо хурдиға мендек топилур,
Ким жафо кўп чеккан эл, кўпроқ вафо қадрин билур.

Халқ бори айб этарлар бевафодур деб сени,
Қайси бир мажлисдаким ҳусн аҳлидин сўз айтилур.

Парда олғач оразингдин чиқти кўнглум ноласи,
Булбул афғони не тонг, ҳар қайдаким, гул очилур.

Жонға еттим телба кўнглум илкидинким ишқ аро,
Не менинг бандим қабул айлар, на мендин айрилур.

Не кўнгул хушлуқ била гашт айлайин боғ ичраким,
Кўнглума бир гул фироқидин тиконлар санчилур.

Ҳеч билмасмен нетай ул шўхи бадхў бирлаким,
Ҳар неча десам жафо оз қил, менга кўпроқ қилур.

Жуз гиёҳи ғусса кўйидин Ғарибий бутмагай,
Гарчи ашкингдин муҳаббат тухми ҳар ён сочилур.

* * *

Ул яшил тўнлуқки бўрки бошида гулгун эрур,
Бутса сарв устида гул, андоқ қачон мавзун эрур.

То мусаввир айлади Лайливашим шаклини нақш,
Хома онинг илкида жулидамў Мажнун эрур.

Эврулуб бошиға ул ойнинг бўлурмен садқаси,
Айлаган бу навъ саргардон мени гардун эрур.

Гарчи лутфунг лаҳза-лаҳза кам бўлур, юз шукрким,
Кўнглум ичра дарди ишқинг дамбадам афзун эрур.

Оразингда тиш, табассум чоғи бор, «ҳусн» ичра «син»,
Ғабғабинг тавқи нечукким «ҳусн» оёғи «нун» эрур.

Баски кўнглум жонға етти даҳр эли озоридин,
Гар ажал ногаҳ етишса жон бериб мамнун эрур.

Эй Фарибий, бордурур савр узра кўпқондек тазарв,
Ул яшил тўнлуққи бўрки бошида гулгун эрур.

* * *

Телба кўнглум ул париваш мубталосидур ҳануз,
Жонда манзил айлаган меҳру вафосидур ҳануз.

Қилмағаймен майл ўлсам чашмаи ҳайвонғаким,
Орзу кўнглумга лаъли жонфизосидур ҳануз.

Марҳами васлин таманно айласам эрмас ажаб,
Ким танимда ҳажр тифининг яросидур ҳануз.

Гарчи ишқидин бўлубтурмен жаҳон оввораси,
Эй кўнгул, ошиқлиғимнинг ибтидосидур ҳануз.

Демангиз то хат чиқарди, тоби ҳусни қолмамиш,
Ким кўнгул ошубию жонлар балосидур ҳануз.

Саждага эй шайх, бош индурмасам айб айлама,
Ким бошимда сарвқоматлар ҳавосидур ҳануз.

Гар Фарибий бор эса бегона ақлу ҳушидин,
Ғам эмас, чун итларининг ошносидур ҳануз.

* * *

Неча даврондин ғаму андуҳу меҳнат кўргамиз?
Дарди ишқу сўзи ҳажру доғи ҳасрат кўргамиз?

Дерсен эй гардунки: ишқ аҳлиға дард айлай насиб,
Ҳар не девони қазодин бўлса қисмат, кўргамиз.

Неча кун мақсуд удурким бу суратхонада,
Ҳар замон кўз очқамиз, бир ҳўбсурат кўргамиз.

Шарбатингдин хасталар дарди бўлур ҳардам фузун,
Айтким сендин табибо, неча заҳмат кўргамиз?

Хўблар расми чу мискинларга жавру зулм эрур,
Эй кўнгул, бу навъ элдин не мурувват кўргамиз?

Неча бўлғай бизга хилват тийра ҳижрон шомидин,
Ваҳ қачон ул ойни бир тун шамъи хилват кўргамиз?

Эй Ғарибий, бу сифатким жавр ила хўй этти ёр,
Мушкул ул бадмеҳрдин меҳру муҳаббат кўргамиз.

* * *

Шўҳи миршикорким ишқи мени зор айламиш,
Илгида кўнглум қушидурким гирифтор айламиш.

Қуш кўтаргандин илиги топмасу озор деб,
Ҳамнишинлар, бу алам жонимни афгор айламиш.

Эй қазо, бир сайд шакли бирла қил зоҳир мени,
Ким яна оҳингда сайд, ул кабкрафтор айламиш.

Сайдини айлар ҳалоку мен тирик, қони ажал?
Ким тирикликни менинг жонимға душвор айламиш.

Айладим кўнглумни сайду ҳеч парво қилмади,
Турфақим чобуксуворим сайдидин ор айламиш.

Сайди рашкидин бўлурмен бисмил эткан қуш киби,
Ким недин онинг қушиға жонни ийсор айламиш.

Эй Ғарибий, не ажаб гар қилса рам сабрим қуши,
Ким биров ҳажрида кўнглум нолаи зор айламиш.

* * *

Сиҳиқаддим қилиб шабгардлик, зулфин каманд этмиш,
Юзидин ой бўлуб шарманда, шабгири баланд этмиш.

Гар ўлса коми айшим талх ҳижрон захридин, тонг йўқ,
Ки кўрса ёр¹ аччиғ йиғларимни, нўшханд этмиш.

Ажаб эрмас инони ихтиёрим чиқса илгимдин,
Ким ул чобук яна майдонда жавлони саманд этмиш.

Недин жон бермайин, эй дўстларким қотилим тиғи,
Кўнгулни чок-чок айлаб, танимни банд-банд этмиш.

Ниқобин юзига ёпмоқ не ҳожат тегмасин деб кўз,
Чу ул юз ўтиға ҳар сори холидин сипанд этмиш.

Не янглиғ телба кўнглумни берай бир ўзга маҳвашға,
Пари рухсоралардин чун сени кўнглум писанд этмиш.

¹ М. Ки кўрёр.

Ғарибий дардини сўрмоқ ила жоно, илож айла,
Ки ишқинг меҳнати бир йўли они дардманд этмиш.

* * *

То чиқарди хат, бурунғидек сафоси қолмиши,
Ишқини тарк этмаган бир мубталоси қолмиши.

Қолмади гар қадди сарвининг ҳавоси мўътадил,
Ишқ эли бошида ҳам онинг ҳавоси қолмиши.

Не тамаъ айлай вафо, андин қилиб изҳори шавқ,
Ул вафосизға чу ҳуснининг вафоси қолмиши.

Борди улким сўзида бор эрди эъжози Масих,
Чун такаллум вақтида ҳусни адоси қолмиши.

Нотавон жоним эрур мажруҳу кўнглум дардманд,
Ҳуққаи лаъли аро гўё давоси қолмиши.

Эй кўнгул, чун тоби ҳусни қолмиши, эмди не суд,
Гар бурунғидек онинг жавру жафоси қолмиши.

То хазон қилмиш асар ул гул баҳори ҳусниға,
Ваҳқи булбулдек Ғарибийнинг навоси қолмиши.

* * *

Сунбулин гулбарг уза то анбарафшон айламиш,
Мен паришонҳолнинг ҳолин паришон айламиш.

Борғали ул қоши ё ҳамдамлигимни тарк этиб,
Жонима ҳижрон бало ўқини паррон айламиш.

Қўзларимни юзидан маҳрум айлаб, войким,
Ўзга элнинг қўзларин ҳусниға ҳайрон айламиш.

Кўнғлума ҳардам тикондек санчилур ёди анинг,
Бахт ул гулдин насибим хори ҳижрон айламиш.

Қошу кўзу хатту холидин нечук жон элтамен,
Ким қазо ҳар бирини бир офати жон айламиш.

Ҳолатимни шарҳ қилмоқ, ваҳ не суд ул ойғаким,
Шарҳи ҳолимни билиб, ўзини нодон айламиш.

Сўрмамиш мискин Ғарибий ҳолин ул султони ҳусн,
Нечаким дод истабон, фарёду афғон айламиш.

* * *

Гульзореким, тўни рангин гули хор айламиш,
Хорлар гул узра ҳар сори намудор айламиш.

Бўлмайин базм ичра сархуш мастлиғ изҳор этиб,
Бизни дафъ этгач ҳамулдам ўзни ҳушёр айламиш.

Жонға етгим ғамдину бир зарра андин ғам емай,
Ўзгаларга лутфу эҳсонини ғамхор айламиш.

Эй кўнгул, гар қилса ул ой ваъдаи меҳру вафо,
Қилмағил боварки, мундоқ ваъда бисёр айламиш.

Ваҳки ғам бандидин озод этмади ҳаргиз қазо,
Ул вафосизга бировниким гирифтор айламиш.

Ёштуруб¹ эрдим ғами ишқин, вале кўргач они,
Буки бўлдум беҳабар, элни хабардор айламиш.

Хилъати рангин гули хор айлагач ул шохи гул,
Хори ҳижрондин Ғарибий гуллар изҳор айламиш.

* * *

Икки маҳвашқа эрурмен зору ҳайрон, эй рафиқ,
Ким бири ойдур, бири хуршиди тобон, эй рафиқ.

Жон бериб у бирига, мамнун эмас, мен хастадин,
Бу бири худ ул сабабдин душмани жон, эй рафиқ.

Гар бу бирнинг орази сув эрмас онинг юзи ўт,
Пас недин мен шамъдек гирёну сўзон, эй рафиқ?

Мушкуле тушмиш менга бу икки ойдин, эй кўнгул,
Мундин узмак бўлмаса гар худ² не имкон, эй рафиқ?

Гар яқомға ҳар бири бир соридин ёпушқонин,
Билмасанг, кўргил менга чоки гирибон, эй рафиқ.

Не унинг ишқин бўлур тарк айламаклик, не мунинг,
Бўлмасун ҳолиға мендек кимса ҳайрон, эй рафиқ.

Бу иков ишқин дема, тарк айлабон осуда бўл,
Ким Ғарибий олида эрмас бу осон, эй рафиқ.

¹ М. Ёрушуб.

² М. Бўлмас худ.

* * *

Ҳар қачонким, жилва айлар сарви раъноси анинг,
Ўлтурур мен хастани ул дам таманноси анинг.

Хусн аро Лайли тенг эрмастур менинг ёрим била,
Ишқ аро йўқ мен киби Мажнуни шайдоси анинг.

Айлади кўнглум таманной висол ул сарвдин,
Оҳким, бар бермади нахли таманноси анинг.

Орзу айлаб хадангин изтироб айлар кўнгул,
Ҳар қачон кирпик ўқин кўргузса қош ёси анинг.

Чеҳра очғач кўнглум ўз ҳолиға келди, бор ажаб,
Ким баҳор айёми бўлмиш дафъи савдоси анинг.

Эй, Фарибий, ҳаж аро гар нотавонсен, ғам ема,
Ким Масиҳодек эрур жонбахш, анфоси анинг.

* * *

¹Бевафолар тарки ишқин, эй кўнгул, қилмоқ керак,
Жонға² етмасдин бурун, ул эддин айрилмоқ керак.

Шаҳр аро оҳуқароғларға вафо чун йўқ эмиш,
Юзланиб саҳроға, оҳуларға қотилмоқ керак.

Неча бўлмоқ ғунчадек дилтанг, ҳар гулчеҳрадин,
Тарк этиб ул қавм ишқин, гулдек очилмоқ керак.

Ҳар вафосиз жоми ишқидин неча маст ўлғамен,
Ҳаддин ошти мастлиғ, бу майдин ойилмоқ керак.

Ишқ дашги ичра йитмоқ бир йўли ҳам хўб эмас,
Бир неча кун офият кўйида топилмоқ керак.

Севмангиз номехрибонларни менинг ҳолим кўруб,
Нуктаедур ишқ аро бу сўзки, айтилмоқ керак.

Эй Фарибий³ бу не сўзлардурки таҳрир айладинг,
Ошиқ ўлғон сабру тоқат ишқ аро қилмоқ керак.

¹ М. Бу шеърдан олдин «Ёрсиз баским батардур ҳар замон ҳолим менинг» мисраси билан бошланган шеърнинг тўрт сўнги байти ёзилган.

² М. Макр жонға.

³ М. Фарибий сўзи тўлиқ ёзилмаган.

* * *

Ваҳ, нетай ой юзини, шамъи шабистоним керак,
Юз париваш бўлса найлай, менга жононим керак.

Қон ёшимдур бодаю ҳажр ўтидан бағрим кабоб,
Бу кеча, эй дўстлар, ул шўх меҳмоним керак.

Ваъда кўп айлаб, агарчи, айлади бизга вафо,
Хотирим таскини учун, аҳди ёлғоним керак.

Ваҳки, Лайли шавқидин ғам шоми ўлдум ташналаб,
Зулмати ҳижрон аро ул оби ҳайвоним керак.

Кўз ёшимнинг дафъи бўлмас сўз била, эй пандгў,
Йиғларим таскинига, гулбарги хандоним керак.

Мен ўлар ҳолатдаю ҳолимни билмас, войким,
Бошим узра дўстлар, ул шўхи нодоним керак.

Эй Ғарибий, шайх масжид сори кўп бошлар мени,
Урғали зуҳдим йўлин ул номусулмоним керак.

* * *

Гар бу қатла васлиға еткурса жононим менинг,
Билаҳ, ўлсам, қолмағай кўнглумда армоним менинг.

Жон фидоси қилдиму меҳрим анга равшан эмас,
Ваҳ, нетайким, бадгумондур офати жоним менинг.

Доғлар кўргач танимда қилма ҳайрат, эй рафиқ,
Билгасен ҳолимни, кўрсанг, доғи ҳижроним менинг.

Эй мусулмонлар, деманг, жону кўнгулни асраким,
Форат этмак хўй этибдур номусулмоним менинг.

Васлиға мушкулки етгаймен тирик, бу навъким,
Мен заифу асру муҳлик дарди ҳижроним менинг.

Сарв ила гул сори хуш келмас назар қилмоқ менга,
Борғали гулчехралиқ сарви хиромоним менинг.

Чун Ғарибий қатлиға қилмишлар ағёр иттифоқ,
Гўйиё бўлғусидур бир кун равон қоним менинг.

* * *

Ёрсиз баским батардур ҳар замон ҳолим менинг,
Ўзга навъ ўлғусидур ҳажрида афғоним менинг.

Соқи ўлғач сўз била гар асрасам айб этмангиз,
Юзига боқсам керак андиндур эҳмолим менинг.

Номаи дардимни боғлармен кабутар болиға,
Найлайинким йўқтурур андоқ пару болим менинг.

Чун мени бадҳол Мусҳаф очсам ул юз ҳажрида,
Не ажаб гар чиқса Юсуф сураси, фолим менинг.

Бок эмас гар меҳнати ҳажрида чексам дарду ғам,
Давлати васлиға гар еткурса иқболим менинг.

Ҳар қачонким қўйсам ул ой остониға қадам,
Чарх айлар орзуким бўлса помолим менинг.

Ёрдин васлида жавру, халқдин ишқида таън,
Эй Ғарибий, то не бўлғай оқибат ҳолим менинг.

* * *

Ҳавасим сенинг жамолинг, тамаъим¹ сенинг дудоғинг,
Юзуму йўлунг² ғубори, бошиму сенинг оёғинг.

Ўларим ажаб эмастур, куярим доғики солди,
Тан аро шиқоф тигинг, кўнгул ичра шуъла доғинг.

Чу ғурури ҳусндин йўқ, сенга халқ сори парво,
Не ажаб, гар ўлса жоно, мени хастадин фироғинг.

Менга жон била кўнгулдин, не хабарки олди мендин,
Они ишвасоз қошинг, муни фитналик қабоғинг.

Ўта олмасим эшигинг, ета олмасим висолинг,
Тута олмасим этогинг, сўра олмасим дудоғинг.

Чу юзида очти гуллар майу бўлди хатти зоҳир,
Хижил ўлди боғбоно, гулу сабза бирла боғинг.

Хаами зулфи соридин ел, агар эсади, Ғарибий,
Не учун эрур паришон, бу сифат сенинг димоғинг?

¹ М. Тамаъинг.

² М. Йўлум.

* * *

Ул паривашким, бўлубтурмен гирифтори онинг,
Найлайин, мен хастани зор этса озори онинг.

Гарчи ул ой, базми васлида мени маҳрам қилур,
Васлидин маҳрум этар ҳар лаҳза озори¹ онинг.

Хаста кўнглум банди зулфидек паришон айлади,
Ул сиҳиқадким эрур ошуфта дастори онинг.

Гар зарураттин рақибининг сўзи бирла борур,
Хотири мойилдурур ўз бедили сори онинг.

Кимки бўлса базм аро ёри, ичар оби ҳаёт,
Заҳр айлар нўш ким ул бўлмаса ёри онинг.

Мен фироқ андуҳидин беҳолу ул ғофил, нетай,
Чорае, дардоки қилмас, ўлса бемори онинг.

Буки ул ой ҳажридин йиллар Фарибий қон ютар,
Билгай улким бўлмаса бир лаҳза дилдори онинг.

* * *

Эй, хуш улким, базм аро ёндошса дилдори онинг.
Ҳамъинон бўлгай дамеким отланур ёри онинг.

Мажлис ичра бодани нўш этсалар бир жомдин,
Дамбадам бергай газак лаъли шакарбори онинг.

Ғамзаси нозидин ўлса лаълидин бергай ҳаёт²,
Кўрса ғамгин айлагай ўзини ғамхори онинг.

Тиғи захми дафъиға кўп қўйма марҳам, эй табиб,
Ким тилармен чиқмағай кўнглумдин озори онинг.

Йўлида мен нотавон кул бўлсам, эрмастур ажаб,
Кўйдурур чунким жаҳонни барқи рафтори онинг.

Кофири ишқи бўлубмен, эй мусулмонлар билинг,
Мусҳафи рухсор уза то тушти зуннори онинг.

¹ Шояд «ағёри» бўлса, чунки матлаъда ҳам шу сўз такрор бўлган. Икки кетма-кет байтда бир қофияни такрорлаш Фарибийдек истеъдодли шоирдан йироқ кўринади. Котибнинг бошқа қилган хатолари кўзда тутилса, бу ҳам унинг хатоси деган хулоса чиқариш мумкин бўлади.

² М. «чиват»дек қилиб ёзилган.

Ишқидин ўлдум Ғарибий, билмай эл ҳолимником,
Саъб эрур ихфосию мушқулдур изҳори онинг.

* * *

Бир замонлиқ ҳажр, ҳолинг қилди дарҳам, эй кўнгул,
Ҳажр кўпроқ бўлса ваҳ, неткунгдур ул дам, эй кўнгул.

Одам авлодиға жон берма тамаъ айлаб вафо,
Ким вафо қилмас кишига насли одам, эй кўнгул.

Ул парирухсора чун ҳамдамлиғингни истамас,
Истамак не суд ўзингни анга ҳамдам, эй кўнгул.

Гўйи ғам чекмак учун махлуқ ўлубсенким сени,
Кўрмадим ҳаргиз замоне¹ шоду хуррам, эй кўнгул.

Тарки меҳр айлаб агар бегона бўлди ул пари,
Ҳусн аҳли даҳр аро кўптур, ема ғам, эй кўнгул.

Ҳар неча зулм айлади ул шўх, таркин тутмадинг,
Ишқ атвори сенга бордур мусаллам, эй кўнгул.

Тинмадинг ишқ ичра бирдам то Ғарибийдек мени,
Қилмадинг ушшоқ аро расвои олам, эй кўнгул.

* * *

Шаҳр аро аблақсуворе қилди жавлон, эй кўнгул,
Бўлмағайким бўлғай ул ошғуби даврон, эй кўнгул.

То кўрубмен тер аро чобуксуворим аблақин
Кўз қарову оқидур ашк ичра ғалтон, эй кўнгул.

Маркабидин қатра-қатра терму ҳар сори оқар,
Ё ул аблақдур менинг ҳолимға ҳайрон, эй кўнгул.

Не уёлғай ойки миңди кеча гардун аблақин,
Аблақин сакратса ул хуршиди тобон, эй кўнгул.

Тун ила кун аблақин даврон менга ром айлағай,
Сурса аблақ бошима ул офати жон, эй кўнгул.

Кўзума оқу қаро ваҳким кўрунмас, то мени,
Ҳусниға аблақсуворе қилди ҳайрон, эй кўнгул.

¹ М. Замоди.

Ҳар қаёнким сурса аблақ, бўл Ғарибийдек равон,
Сен ҳам онинг кейнида афтону хезон, эй кўнгул.

* * *

Фориғ эрди бир неча кун ишқидин шайдо кўнгул,
Қайдин этти сен пари савдосини пайдо, кўнгул?

Бедилу девона бўлсам дўстлар, не айбким,
Олди мендин бир парипайкар малаксиймо, кўнгул.

Хўбларға боқмаю бермай кўнгулким, ишқ аро,
Мунча келтурган бало бошимға кўздур, ё кўнгул.

Десангизким бўлмағайсиз мен киби расвои халқ,
Ҳар вафосиз дилрабоға бермангиз асло кўнгул.

Мушк ила тенг этмангиз зулфинки ҳаргиз қилмағай,
Икки оламға анинг бир торини савдо, кўнгул.

Меҳнатингдин қонға эврулғай тешилиб, лаъдин,
Гар мени бедилға бўлса, филмасал, хоро, кўнгул.

Эй Ғарибий, не балоларким кўнгулдин кўрмадинг?
Ҳеч ошиқни бу янглиғ қилмади расво, кўнгул.

* * *

Соқиё, ийд ўлди жоми ғамзудое истагил,
Рўзадин етган кудуратқа сафое истагил.

Эй кўнгул, чун етса ул чобук, қабақ майдониға,
Тийра бўлгон кўзга гардидин жалое истагил.

Заъфи ҳолимни табибо, англамон, тенгри учун,
Чорасиз дардимға лутф айлаб, давое истагил.

Эй кўнгул, то ҳолинг эълон этгай ул бемехрға,
Анга маҳрам бўлғали, бир ошное истагил.

Раз қизи бирла агар хилватда суҳбат истасанг,
Ушбу ишда дайр пийридин ризое истагил.

Эй Ғарибий, истаб они, юз балоға учрадинг,
Ким дедиким, жонинга мундоқ балое истагил.

* * *

Бир париваш ишқиға бўлдум гирифтор, эй кўнгил,
Ким эрур жон хавфи ишқин қилсам изҳор, эй кўнгул.

Ишқида гар бошинга ёғдурсалар тиг узра тиг,
Чиқмагайсен кўйидин зинҳору зинҳор, эй кўнгул.

Демаким, мен телба ҳолидин гаҳе тутқил хабар,
Чун мен ўз ҳолимдин эрмасмен хабардор, эй кўнгул,

Чун тараҳҳум қилғуси йўқтур менга ул бағритош.
Неча қилгайсен фиғону нолаи зор, эй кўнгул?

Ишқи аввалдин менга осон кўрунди, оқибат
Билмадимким, бўлғусидур мунча душвор, эй кўнгул.

Қилмагайсен зорлиқ ул шўхи бераҳм олида,
Нечаким еткурса озор узра озор, эй кўнгул.

Қил Фарибийдек нисор, ул сарвқомат олида,
Ақлу ҳушу сабру жондин ҳар неким бор, эй кўнгул.

* * *

Аввал эй қосид, ҳикоят дилситонимдин дегил,
Сўнг кўнгул отлиқ заифу нотавонимдин дегил.

Жон хабар топмай ойидин асру беором эрур,
Бир хабар тенгри учун ороми жонимдан дегил.

Неча бўлғай сарву гул боғ ичра ҳарён жилвагар,
Жилва қилгон юзи гул сарви равонимдин дегил.

Ёшурун дарде дурур кўнглумда ул ой ҳажридин,
Ўтсанг ул ён шаммае дарди ниҳонимдин дегил.

Телбараб йитган кўнгулдин топмадим ному нишон,
Ҳажр водисида беному нишонимдин дегил.

Лолагун рухсор ҳижронида сарғарди юзум,
Навбаҳорим олида бир-бир хазонимдин дегил.

Эй Фарибий, уйқу келмайдур менга ҳижрон туни,
Бир ҳикоят ул маҳи номехрибонимдин дегил.

* * *

*Ғайр ила ёр ичти май, истаб фароғат, эй кўнгул,
Сенга саъбу бизга мушкул бўлди ҳолат, эй кўнгул.

Ёрдин озор етса тилга келмак хўб эмас,
Йўқса кўлдур ул вафосиздин шикоят, эй кўнгул.

Бўлдум ул ойдин жудо эл рашкидин, ваҳ кошки,
Бўлғай эрди ғайр ила кўрмакка тоқат, эй кўнгул.

Ул вафосиздин чу келмас меҳр, ўз фикрингни қил,
Сўз эшитким, сўнгра суд этмас надомат, эй кўнгул.

Войким, бир кофири масте чиқиб қилди яна,
Ақлу ҳушу сабру имонимни ғорат, эй кўнгул.

Баски ул бебок қотил, тиф узра солди тиф,
Кўр танимда сар ба сар юз минг жароҳат, эй кўнгул.

Ишқ аро ҳардам Ғарибийни маломат қилмаким,
Ўзга навъ ўлмас ҳар ишким бўлса одат, эй кўнгул.

* * *

Ёр ҳажри мунча ҳам душвор эканни билмадим,
Васл қадрин билмадим то ёрдин айрилмадим.

Бехуд ўлдум, тутти чун даврон менга жоми фироқ,
Ваҳки, бу майни ичиб, ҳаргиз яна ойилмадим.

Жон аро сўзи ниҳоним бўлмади равшан анга,
То мени овора ҳижрон ўтиға ёқилмадим.

Навбаҳор айёмидин гулдек бори хандону мен,
Баски бормен ғунчадек дилтанг, ҳеч очилмади.

Не учун жонимға қасд айларсен, ул ойдин йироқ,
Мен худ, эй ҳижрон, сенга ҳаргиз ёмонлиқ қилмадим.

Дер эдимким: то тирикмен ёрдин айрилмайин,
Чарх мундоқ бир йўли маҳжур этарни билмадим.

* Бу ғазал қўлёзма девонда (М) радифи орасида «Нега изҳори маломат қилди ёрим билмадим» ғазалидан сўнг келган. Биз тартибга солдик. (Ш.Ё.)

Эй Ғарибий, ҳажр саҳроси аро овораман,
Ким, неча халқ истади мендин нишон, топилмадим.

* * *

Нега изҳори маломат қилди моҳим, билмадим,
Сиз денгиз, эй дўстлар, мен худ гуноҳим билмадим.

Қуллуғида ҳеч тақсир этмадим мен бенаво,
Беғунаҳ мундоқ ғазаб айларни шоҳим, билмадим.

Мастлиқдин гар сенга сўзе дедим, ёзғурмаким,
Билмадим, эй ҳусн авжи узра моҳим, билмадим.

Ошиқ ўлғон чоғ менга кўргузди юз лутфу ситам,
Оқибат мундоқ бўлурни кийнахоҳим, билмадим.

Ваҳ, менинг бирла туз эрмас, англадим, ул қоши ё,
Ростлиқ қилмасни шўхи кажкулоҳим, билмадим.

Оҳ чеккач, ёпти¹ юз ойинарухсорим менинг,
Кўрмагидин моний ўлғай дуди оҳим, билмадим.

Эй Ғарибий, шукрким кечти гуноҳим бошидин,
Охир онинг лутфи-ўқ қилмоқ паноҳим, билмадим.

* * *

Кўнгулдин борди сабру қолмади жонда қарорим ҳам,
Эвурди бахт юз мендин, вафодин ёнди ёрим ҳам.

На ерким кўйида беморлиғ айёми ётмишмен,
Тиларменким чу ўлсам анда — ўқ бўлғай мозорим ҳам.

Илиқдин гар инони ихтиёрим чиқса, тонг эрмас,
Ки мен ҳайрону, жавлон кўп қилур чобуксуворим ҳам.

Юзу зулфунгдин айру ҳажр шоми баски йиғлармен,
Оқарди кўзларим кўргил, қорарди рўзгорим ҳам.

Куюб эрдим фироқинг доғи бирла, ваҳки, васлингга,
Чу қилдинг ваъда, ўртар эмди доғи интизорим ҳам.

Дема, эй дайр пири, зуҳд кўйин манзил айлабсен,
Ўтубтур умрларким, тушмамиш ул ён гузорим ҳам².

¹ М. Ёти.

² М. (ҳам) радиф сўзи йўқ.

Неча ғурбат аро тортай бало¹ ҳар шўхи бадхўдин,
Керактур эй Ғарибий, эмди ўз ёру диёрим ҳам.

* * *

Заъфдин жисм ўлса зору жон, доғи йўқтур ғамим,
Ул Масиҳанфос агар бир лаҳза бўлса ҳамдамим.

Ёр дардим билса айлар чора, лекин найлайин,
Ким рафиқе йўқки қилғай олида шарҳи ғамим.

Бўлмағайким ногаҳон кўнгли бузулғай раҳм этиб,
Тутмангиз ул кўй аро зинҳор ўлсам мотамим.

Васл учун не чора қилсам яхши бўлғай, эй кўнгул?
Айла бир фикреки бу ишда сен-ўқ сен маҳрамим.

Ўзгалардин гар менга марҳам келурким ниш эрур,
Ниш агар сендин менга етсаким улдур марҳамим.

Ишқ тажрид айлаган ул покравдурмен букун,
Ким қилурлар ишқ аҳли сурма хоки мақдамим.

Эй Ғарибий телбараб то айладим оламни тарк,
Ул пари савдосида бордур бир ўзга оламим.

* * *

Қасдим ул юздур, агар гулбарги хандондин десам,
Қаддидур мақсуд, агар сарви хиромондин десам.

Зор йиғлар халқ раҳм айлаб менинг аҳволима,
Қайдаким ул меҳрсиз ошуби даврондин десам.

Тиф чектинг қатлим учун гар сенга жондур ғараз,
Кўрмайин ёраб муроде, сўз агар жондин десам.

Оразинг тоби қоронғу тунни² кундуздек қилур,
Не ажаб, ҳуснунгни ортуқ моҳи тобондин десам.

Ҳажр тиғи захмиға ёрабки, марҳам топмайин,
Нотавон жонимдағи дардинга дармондин десам.

Базм аро ҳар майки нўш этсам менга бўлсун ҳаром,
Дайр пийри олида гар шайхи нодондин десам.

¹ М. Ул бало.

² М. Оразинг тунни қоронғу тунни.

Ноз ила айтурки: васл уммидидин хурсанд бўл,
Эй Фарибий, чун гаму андуҳи ҳижрондин десам.

* * *

Оразингдек боғ аро гулбарги хандон кўрмадим,
Қоматинг нахли киби сарви хиромон кўрмадим.

Билмадим субҳи висолинг қадрини мен тийрарўз,
Сендин айру то балои шоми ҳижрон кўрмадим.

Кўнглум олиб айладинг торож, диним нақдини,
Дилраболар ичар сендек номусулмон кўрмадим.

Сабр уйи тарҳини ҳаргиз қилмадим бунёдким,
Сели ашкимдин ани ер бирла яксон кўрмадим.

Телба кўнглум ҳаргиз ул ой меҳрини тарк этмади,
Ким ҳамулдам они ул ишдин пушаймон кўрмадим.

Истадинг майхонадин масжид сори билмай мени,
Зоҳидо, бир сен киби оламда нодон кўрмадим.

Сунбулунг савдосидур тушган Фарибий бошида,
Йўқ эса ҳаргиз они мундоқ паришон кўрмадим.

* * *

Дилраболар ичра бир ороми жоне кўрмадим,
Маҳжабинлар ичра доғи, меҳрибоне кўрмадим.

Дашт аро ҳам сайр этиб мушкин физоле топмадим,
Боғ аро ҳам кўз солиб сарви равоне кўрмадим.

Топмадим ҳусн аҳлида бир дилрабо ёрим киби,
Ишқ аро ҳам бир ўзимдек меҳрибоне кўрмадим.

Хўблар савдосини тарк айлагумдур, негаким,
Қилмадим суде бу ишдинким, зиёне кўрмадим.

Ёд ҳаргиз айламас мендин замоне ҳар неча,
Ким ўзумни ёдидин ғофил замоне кўрмадим.

Ўзга маҳвашга ул ой ошиқ гумон этмиш мени,
Хўблар ичра анингдек бадгумоне кўрмадим.

Ишқу андуҳу балосидин Фарибий, сен киби,
Бедили овораи бехонумоне кўрмадим.

* * *

Тарки ишқ айлай, мени девона қилмасдин бурун,
Ёшурай ҳолимни, эл афсона қилмасдин бурун,

Бир парига ошиқ ўлдум чорае қил, эй ҳақим,
Ишқ савдоси мени девона қилмасдин бурун.¹

Ғам аёғида илиқдин қўймайин паймонани,
Чарх даври туфроғим паймона қилмасдин бурун².

Ошнолиқ шукрким аёғ ила тарк этти ёр,
Ёрни мендин алар бегона қилмасдин бурун.

Мен гирифтор ўлмадим то холиға кўз солмадим,
Қуш эрур озода, майли дона қилмасдин бурун.

Очиб ўтлуқ чеҳра ҳар ён ўзгаларни ўртама,
Мени ул юз шамъига парвона қилмасдин бурун.

Эй Ғарибий майдин обод айла тан маъмурасин,
Жисм уйин даври фалак вайрона қилмасдин бурун.

* * *

Мен киби навмид ўз жононидин, борму экин?
Кўнглидин безору тўйғон жонидин, борму экин?

Билмас аҳволимни ёраб, ишқ аро, мендек биров,
Хаста хотир дилбари нодонидин, борму экин?

Кечаларким кўнглум афғон айлар ул ой кўйида,
Ғаҳ-ғаҳе уйғоқ анинг афғонидин, борму экин?

Лаълидин сероб эрур ул Хизри хат, ваҳ бедиле,
Ташна мендек чашмаи ҳайвонидин, борму экин?

Улки мендек лоларўйи васлин этмиш орзу,
Анга юз доғи бало ҳижронидин, борму экин?

Тийра бўлғон кўзларимни равшан этти, бир ғубор,
Ул ситамгар чобуқим майдонидин, борму экин?

Эй Ғарибий, мен худ йиттим, кимса ғам дашти аро,
Мен киби овора хону монидин, борму экин?

¹ М. Бу байтда радиф йўқ.

² М. Бу байтда ҳам радиф йўқ.

* * *

Соқиё муштоқ эрурме бодаи нобинг учун,
Бода тутким ташналабмен лаъли серобинг учун.

Не Масиҳанфосу нўшинлабсен, эй ширинкалом,
Ким берур ҳар сори жон, юз хаста, уннобинг учун.

Эл ўлар деб ёлма юзни, эй қуёш, не ғам сенга,
Юз менингдек ўлса хуршиди жаҳонтобинг учун.

Заҳри ҳижронинг ичибмен, нўшханд эт, ваҳ неча,
Коми айшим талх бўлғай, шаккари нобинг учун?

Хонақаҳдин сархуш¹ ўттил қошинга солиб гирих,
Сажда вожиб айла, дин аҳлиға, меҳробинг учун.

Нега анжумдин тўкар ёш, ё кияр тундин қаро,
Чарх мотам тутмаса ҳар шом, аҳобинг учун?

Қон тўкарга кўзларинг гар тиғи мижгон чексалар,
Жон фидо қилғай Ғарибий, икки қассобинг учун.

* * *

Куйди мискин кўнглуму олам қорарди дудидин,
Ғаҳ итобидин, ғаҳе лутфи² итоболудидин.

Оқибат хушнуд бўлди васлидин маҳзун кўнгул,
Бу тамаъ ҳаргиз йўқ эрди бахти нохушнудидин.

Кеча ул куй ичра ўт эрмаски, чиққан оҳ эрур,
Ногаҳон бир нотавоннинг жони ғамфарсудидин.

Ўлсам эл кўнглин қилурда сайд, анга мундин не ғам?
Элга этгай деб зиён, кечмас киши ўз судидин.

Ёраб, улким қилди мақбул олида ағёрни,
Гоҳ-гоҳе ёд этарму ҳеч, бу мардудидин?

Баски ғамгинмен, суруди навҳа айлармен гумон,
Ҳар навоеким бўлур зоҳир муғанний удидин.

То Ғарибий англади қатлиға мойил ёрни,
Ёр мақсудин тилаб кечти бори мақсудидин.

¹ М. Сароҳуш сархуш.

² М. Лутфу.

* * *

Ваҳки, менмен ишқ дардиға давое кўрмаган,
Ёриға айлаб вафо, андин вафое кўрмаган.

Меҳр бўстони аро озода сарве топмаган,
Хусн аҳлиға ўзидек мубталое кўрмаган.

Ишқ аро ҳардам кўнгул ҳолини кўрган ўзгача,
Мултафит ҳолиға аммо дилрабое кўрмаган.

Гурбат андуҳини чеккан айрилиб жононидин,
Ақлдин бегона бўлган, ошное кўрмаган.

Лол булбулдек уни чиқмай, хазони даҳр аро,
Навбахор айёми бир гулдин, навое кўрмаган.

Қон ютуб ҳижрон аро лабташна ўлган ғам била,
Илкида базм ичра жоми ғамзудое кўрмаган.

Чарҳ даври, гар сени саргашга қилди, ғам ема,
Эй Фарибий, чарҳдин кимдур жафое кўрмаган?

* * *

Баски ҳижрони оқизди ашқ, бағрим қонидин,
Васл аро ҳам шод эмасмен, ваҳм этиб ҳижронидин.

Чун десам: жоно, юзунгни тўйғуча кўрсам керак,
Ноз ила дерким: киши ҳаргиз тўярму жонидин?

Кундуз ул кўй ичра бормон ваҳм айлаб, баски халқ,
Уйумаслар кеча кўнглум нолаю афғонидин.

Ваҳ, не янглиғ ғайрни онинг ёнида кўрмамен?
Менки дермен: соя ҳам кош йитгай онинг ёнидин.

Дуди оҳим халқ рашкидин, ниҳон қилмиш они,
Гард эмас майдонда ҳар ён чобуким жавлонидин.

Қаддингу оғзинг керак, йўқса нетармен боғ аро,
Савсани озодидин ё гунчаи хандонидин?

Эй Фарибий, ишқ аҳли ичра йўқтур сен киби,
Жон бериб ҳижронда васле кўрмаган жононидин.

* * *

Ишқ ўтидин мен киби ваҳ, кимса куйганму экин?
Ёридин бу навъ ёраб, зулм кўрганму экин?

Буки ул ойдин мени маҳжурни солди йироқ,
Бахти нофармон эрур, ё қавли душманму экин?

Гарчи Мажнун чекти Лайли жавридин кўп дарду ғам,
Мунча андуҳу бало жониға етганму экин?

Ҳеч билмон ул пари ишқида то девонамен,
Бистари санжоб эрур, ё кунжи гулханму экин?

Айлаган жонимға бедоду жафову жавр ҳам,
Англамон, ағёр ё ул аҳди ёлғонму экин?

Ўткарур ул қоши ё, жондин хаданги ғамзасин,
Бу балодек кимсанинг жонидин ўтганму экин?

Оҳ ўти бирла Ғарибийдек кўярмен ҳар кеча,
Ҳолим ул маҳваш қошинда оҳ, равшанму экин?

* * *

Ҳилъати шабгун аро ул моҳи тобонму экин?
Йўқса мундоқ зулмат ичра оби ҳайвонму экин?

Билмон ул ой жилвагар бўлмиш қаро хилъат аро,
Ё кўрунган гард ичидин меҳри рахшонму экин?

Мушк иси айлар димоғимни муаттар ҳар нафас,
Елдин оё сунбули зулфи, паришонму экин?

Шаҳр аро шўхе чиқиб оламға солмиш растахез,
Музтарибмен ёраб, ул ошўби давронму экин?

Ҳўбларким ақлу дин торож этарлар халқдин,
Барчаси ёраб, анингдек номусулмонму экин?

Эмдиким ҳусниға чаңдоне латофат қолмамиш,
Ул жафолардинки қилди, ваҳ, пушаймонму экин?

Эй Ғарибий, мундоқ этган рўзгоримни қаро,
Тийра бахтимму экин, ё шоми ҳижронму экин?

* * *

Йўқтурур озурда жоне мендек эл озоридин,
Ҳам малул ағеридин, ҳам жонға етган ёридин.

Ҳар неча қилса жафову жавр, таркин тутмоғум,
Кимсага мушкулдурур узмоқ кўнгул дилдоридин.

Ёрдин ҳар неча бедод ўлса воқеъ, саҳл эрур,
Бўлмаса воқеъ керак тақсир ошиқ соридин.

Бу сабабдинким, қаю мажлисдин оё ичти май?
Хотирим ошуфтадур ошуфтаваш дасторидин.

Ойни дерлар, оразинг меҳридин ўлмиш нотавон,
Ори-ори, билса бўлур гўнаи рухсоридин.

Зухду тақвову салоҳ, эй шайх, мендин истама,
То бўлубмен ишқ расвоси, кечибмен боридин.

Бўлди лаълинг шавқидин мискин Фарибий кўнгли қон
Ойтмоқ ҳожат эмас, бил дийдаи хунборидин.

* * *

Ишқини чун тарк этиб тиндим кўнгул фарёидин,
Не осиф бўлса пушаймон жавр ила бедодидин.

Жилва не суд ул қаду юз бирла кўзум олида,
Айладим қатъи назар чун мен гулу шамшодидин.

Кўнглума ёдин ёвутмай, борди улким бир замон,
Нотавон кўнглумни ғамгин айлар эрдим ёдидин.

Тинди кўнглум ноласидин халқ, агарчи кўйида,
Бир кеча ҳаргиз уйумаслар эди фарёидин.

Ёна форигболмен юз шукрким кўнглум қушин,
Айладим охир халос онинг ики сайёидин.

Солмиш эрдим ишқ кўйида бинои устувор,
Оқибат селе етиб йиқти они бунёидин.

То Фарибий ул вафосиз ишқини тарк айлади,
Борди андуҳу маломат хоотири ношодидин.

* * *

Порсо ёримға май ичмак шиор ўлмиш яна¹,
Баски тортармен сабу, эгним фигор ўлмиш яна.

Базм аро то гул — гул ўлди орази, май тобидин,
Гунчадек кўнглумда пайдо хор — хор ўлмиш яна.

Маст бўлгон сарви нозим ваҳ, кўз очти уйқудин²,
Май тутунг эй дўстларким, хушёр ўлмиш яна.

Базм аро соқий бўлуб, шояд менга тутқай аёғ,
Боданўшимдин кўнгул уммидвор ўлмиш яна.

Бода ичмак ихтиёр айлабдурур ваҳ, не ажаб,
Жавр қилмоқда агар беихтиёр ўлмиш яна?

Йўқтур андин яхшиким, фикри сабуҳий айлағай,
Кеча кўп май ичканидин чун хумор ўлмиш яна.

Билмас эрдилар Ғарибийнинг ниҳон май ичканин,
Ёри то майхора бўлди, ошкор ўлмиш яна.

* * *

Базм аро дедим, бориб ағёр, қолғум ёр ила,
Билмадимким ёр ҳам борғусидур ағёр ила

Сарвқадлиғ лоларухсорим назардин борғали,
Ҳамнишинлар хушлугум йўқтур гулу гулзор ила.

Менки бўлдум заъфдин хасдек, эрур нодонлиғим,
Ўзни ҳамдам истасам ул оташинрухсор ила.

Сарв ҳайратдин қуруб қолғай ерида боғ аро,
Ҳар қачон кўрса сени бу қомату рафтор ила.

Сабзаи хатдузму лаъли гирдида, ваҳ англамон,
Йўқса таҳрир айлаган шангарф эрур зангор ила.

Жон агар берса Масихо завқдин, эрмас ажаб,
Айласанг ташбеҳ ани ул лаъли шакқарбор ила.

¹ М. Бу шеърдан олдин (борму экин?) радифли шеърнинг биринчи мисраси ёзилган.

² М. Кўз уйқудин.

Дарди ҳажрингда Фарибий телбалардек сўзлашур,
Гоҳе ўзи бирла, гоҳе сояи девор ила.

* * *

Соқийё беилтифот ўлма, мени бадҳол ила,
Қил хуморим дафъини бир жоми молмомол ила.

То кўзум тушти кўзунгта, айлади қатлимға майл,
Тушмасун элнинг иши ул ғамзаи қаттол ила.

Хўбларға, дер эдим, мундин нари бермай кўнгул,
Найлайн ваҳким, фусунлуқ лаълинг олди ол ила.

Гарчи кўнглум элта олғай лабларнгдаин жон, вале,
Неттусидур ёраб, ул рухсору хатту хол ила?

Бор оёфинг туфроғи жоно рақиб илгида¹ ҳайф,
Ким берулар нақди жон сотсанг ани мисқол ила.

Ҳамнишинлар, гар шикебу сабр уйин бузсам не тонг?
Ким бурунғидек эмастур мен харобаҳвол ила.

Каъбаи мақсуд истарсен Фарибий, йўлга туш,
Тинмайин борким муяссар бўлмас ул эҳмол ила.

* * *

Бир қарокўз, бағритошнинг хоксоримен, яна,
Кирса майдон ичра, рахшининг губоримен, яна.

Йиғладим чандонки, селе бўлди ҳар жониб равон,
Гулрухим ҳажрида абри навбаҳоримен, яна.

Дўстлар гар музтарибмен бисмил этган қуш киби,
Тонг эмаским ишқ тифининг фиғоримен, яна.

Ошиқ ўлдум, зуҳд аҳли мендин уздилар² умид,
Мен киму ул хайл ким, ишқ аҳли соримен, яна.

Ҳажр заъфида келур ҳар дам хаёлинг сўрғали,
Баски айлар лутф, онинг шармсоримен, яна.

¹ М. Жоно илгида. Бизнинг тахминимизга кўра «рақиб, насим, шамол, сабо» сўзларидан бири бу жойда ёзилмай қолган.

² М. Уздиклар.

Нодек қад бирла сенсиз нола қилмоқдур ишим,
Ноладин базми гамингда чанг торимен, яна.

Эй Фарибий, оқса бағрим қони кўздин сўрмаким,
Бир қароқўз бағритошнинг хоксоримен, яна.

* * *

Бодадин парҳез, эй сарви гуландом айлама,
Базм аро ҳардам мени хунобаошом айлама.

Лоларухсорим, кел, олтун жомдин гулгун май ич,
Бу сариғ рухсор уза ашкимни гулфом айлама.

Сенки кофир кўз била торож қилдинг ақлу дин,
Бода ичмон деб, ўзунгни аҳли ислом айлама.

Тавба майдин айла деб, ҳар неча деса аҳли зуҳд,
Айлама зинҳор, эй сарви гуландом, айлама.

Жуз ғаму андуҳ ҳосил йўқтурур даврон аро,
Келу ичкил жому ёди даври айём айлама.

Неча десам, бода ичмас ваҳ нетай ёраб бу навъ,
Ишқ аҳлин зору ҳусн аҳлини худком айлама.

Эй Фарибий жаҳд қилким бўлғай ул ой боданўш,
Йўқ эса сен доғи фикри бодаю жом айлама.

* * *

Эйки, дерсен: найлайин ёраб ғами айём ила,
Соқийи гулчехра иста бодаи гулфом ила.

Соқийе махмурлуқдин жонға етгим лутф этиб,
Бир қадаҳни қил эваз бу жони беором ила.

Басдур илкингдин май¹ ичсам элга тутқон жомдин,
Чун йўқ ул давлатки май ичсам сен ичкан жом ила.

Қилди бир майхора кофир ишқи чун расво мени,
Не ишим бор зоҳидо ҳам куфру ҳам ислом ила.

Оғзию кўзи назарда қон ютармен дамбадам,
Айш кўрким май ичармен пистаю бодом ила.

¹ М. Илкинг май.

Айрилиб зуҳд аҳлидин қилдим ватан майхонаким,
Мастлиқ хушроқ дурур авбоши дурдошом ила.

Дайр аро киргач Фарибий қилди тарки ному нанг,
Рўзгоре гарчи умр ўтқарди нангу ном ила.

* * *

Бул ажаб ҳоле тушубтур дўстлар мен зорға,
Ким бериб эрдим кўнгул бир меҳрибон дилдорға.

Телба кўнглум ул паривашдин ҳануз айрилмайин,
Учради ногаҳ яна бир қотили хунхорға.

Чун бу янглиғ бўлди ҳолим, лутф бирла ҳар бири,
Еткурурлар эрди ҳардам давлати дийдорға.

Оқибат толе йўқидин дўстлуқ таркин қилиб,
Душмани жон бўлдилар мен нотавону зорға.

Чун анингдек васл мундоқ ҳажр ила бўлди бадал,
Эътимоде қилмангиз бу чархи кажрафторға.

Эй Фарибий, оламу олам элин чун англадинг,
Боридин силкиб этак кир кулбаи хамморға.

* * *

Жилваким ҳар сори ул аблақсувор айлар яна,
Элга ўз ҳуснини гўё ошкор айлар яна.

Анда чун ҳусну малоҳатдин нишоне йўқтурур,
Жилва билмон не сабабдин ихтиёр айлар яна.

Жилва айлар аблақ узра бир замон тутмай қарор,
Йўқ ажаб гар ишқ аҳлин беқарор айлар яна.

Жилвасин кўргач йироқдин халқ аро ҳайрон бўлур,
Лек яқин етгач элни шармсор айлар яна.

Ошиқи комин берур хилватда чун ул жилвагар,
Не сабабдин эл аро андин канор айлар яна?

Ҳусн элидин гар ўзига кўпрак эрмас муътақид,
Сенга ҳардам жилва қилмоқни шиъор айлар яна.

Эй Фарибий яна онинг жилвасидин дема сўз,
Ким бу сўзлардин ўзин олуфтавор айлар яна.

* * *

Отини кўнглумда қоздим нўки мижгоним била,
Муҳрдек жонига боғлай риштаи жоним била.

Юзуму қолгон изи, ваҳким муяссар йўқтурур¹,
Соядек ҳамроҳлик сарви хиромоним била.

Васлидин ҳар сўзки айтур барчаси ёлгон эрур,
Дўстлар не чора айлай аҳди ёлгоним била.

Кофири чинким қилур дин аҳлининг қонига қасд,
Эй мусулмонлар тенг эрмас номусулмоним била.

Қўйки суртуб кўзларимга аритай эй қоши ё,
Новакинг чекканда ранг ўлгон эса қоним била.

Зор йиғлаб бот ўгармен ҳар замон тутмай қарор,
Қўйунга етгач булутдек оҳу афғоним била.

Эй Фарибий рўза андуҳин унутқаймен тамом,
Ийд шоми бода ичсам моҳи тобоним била.

* * *

Қора бўркиним кийиб кўнглум қушин ром айлади,
Сарв эрурким зоғ анинг бошида ором айлади.

Бошида эрмас қаро бўркики чиққан дуд эрур,
Жилва мушкин тож ила то ул гуландом айлади.

Истамас гар чашмаи ҳайвон зулоли берса даст,
Ёри илкидин бировким бода ошом айлади.

То қаро бўркини кийди ул саодат матлаъи,
Турфаким бир ерда зоҳир субҳ ила шом айлади.

Яхшилиғ бирла отим гар чиқмаса айб этмангиз,
Ким биров ишқи мени халқ ичра бадном айлади.

Солмади ҳаргиз қулоқ ул шўх истиғно қилиб,
Ҳар неча мискин Фарибий ҳолин эълон айлади.

¹ М. Йўқтур.

* * *

Ложувардий тўнмудурким киймиш ул рашки парий,
Йўқса кўқдин зоҳир ўлмиш офтоби ховарий.

Осмоний тўн аро ўтлуқ юзи тердин эрур,
Кўқда қилғондек қирон хуршид бирла муштарий.

Қилди меҳнат тошидин жисмимни кўк бошдин оёқ,
Ул ситамгарким кийибгур хилъати нилуфарий.

То ниҳон бўлмиш ул оташпора бу хилъат аро,
Ўртаниб кул ичра пинҳон бўлди кўнглим ахгари.

Кўк либос ичраким ул юз ламъаси жон кўйдурур,
Барқ янглиғдурки жо қилғай булутдин ҳар сари.

Чиқса кўк хилъат кийиб рухсори оташнок ила,
Мунфаъил бўлғусидур гардуну гулбарги тари.

Руди Нил оқизди кўзлардин Ғарибий негаким,
Жилва айлар нилгун тўн бирла онинг дилбарии.

* * *

Оҳким мажлисқа ул сарви равоним келмади,
Жон берурменким недин ороми жоним келмади.

Келмади ўз ҳолиға беҳуд кўнгул эй дўстлар,
Базм аро то ул маҳи номехрибоним келмади.

Маст ўлуб айлар гумонким ишқини фош эткамен,
Бу сабабдин гўйиё ул бадгумоним келмади.

Мен анга ошуфтаву ул айламас парво менга,
Кўнглум олиб ваҳки, шўҳи дилситоним келмади.

Ҳардам, эй аҳли тараб, тутманг менга майким эрур,
Коми айшим талх то ширинзабоним келмади.

Гар гирифтор ўлмади кўнглум каманди зулфиға,
Не учун бас ул заъифу нотавоним келмади.

Эй Ғарибий кўнглум ичра новаки ғам санчилур,
Ким недин қошимға ул абрукамоним келмади.

* * *

Йўқтурур давронда беному нишоне мен киби,
Ҳажр саҳроси аро бехонумоне мен киби.

Бежихат озурда бўлди мендин ул нозик мизож,
Дўстлар йўқтур бугун озурдажоне мен киби.

Ўзгаларга меҳр кўп кўргузма, эй номехрибон,
Ким ўзунга топмағунгдур меҳрибоне мен киби.

Ҳусн аҳли ичра гар йўқ сен киби офоқ аро,
Ишқ аҳли ичра ҳам оламда қони мен киби?

Сен Масих анфосу мен бемор, ваҳ тутма раво,
Ким сенинг аҳдингда ўлгай нотавоне мен киби.

Арзимас олам замоне ғам емоққа эй рафиқ,
Қўйма жому бода илкингдин замоне мен киби.

Зухд кўйидин Ғарибий ишқ агар истар сени
Анда бирдам турмайин борғил равоне мен киби.

* * *

Неча ёлғон ваъдасига ул вафосизнинг бутай,
Чун вафо қилмас менга кўнглумни андин совутай.

Чун ёрутмас васли шамъидин фироқим шомини,
Мен доғи бир ўзга ойдин кўнглум уйин ёрутай.

Васлидин гар кечмаса кўнглум узаолмай тамаъ,
Ҳажр андуҳу балосидин деб они қўрқутай.

Ҳолима йиғлаб пушаймонликдан эткумдур фиғон,
То бори меҳру муҳаббат қушларини ҳуркутай.

Чун вафо ҳар нечаким кўз туттум андин кўрмадим,
Авло улдур эмдиким кўргач юзини кўз тутай.

Нўши лаълидин сўз айтурмен кўнгул таскиниға,
Тифл эрур дермен чучуклук бирла они овутай.

Эй Ғарибий жонға еттим истайин бир ўзга ёр,
Неча ул бераҳм жавридин дамодам қон ютай.

* * *

Ҳажр чектим истагай деб олиға жонон мени,
Билмадим солғай йироқроқ васлидин даврон мени.

Ҳар кеча тонг отқуча парвонадек ўртанмаким,
Не ажабким айлади ул шамъ саргардон мени.

Қони ул давлатки бор эрди висолингдин менга,
Войким, сендин айирди бир йўли ҳижрон мени.

Умрлардур тушкали сендин, ёмон кўздин¹, йироқ,
Оразингга ваҳ қачон бахт айлағай ҳайрон мени.

Эйки дерсен: не учун ошуфтаю девонасен,
Бир пари савдоси қилмиш бесарусомон мени.

Ҳуру филмон васлин айлаб ёр таркин қил, деди,
Ақли йўқ воиз ўзидек соғинур нодон мени.

Айлади афгон булутдек йиғлади ҳолимға зор,
Эй Ғарибий кўрган ул гул ҳажрида гирён мени.

* * *

Билдиму оёки бор кўнглумда тиғи ёраси,
Ишқидин расво бўлуб бормен жаҳон овораси.

Сўзи ишқинг ҳажр аро хасдек танимни ўртади,
Кимки тушти ўтқа йўқ куймақдин ўзга чораси.

Лоларўйим ҳажрида мундоқ баҳор айёмида,
Ваҳқи хуш келмас гулу сарву суман наззораси.

То кўнгул агёр узмаслар лабидин, суд эмас,
Лаъл ҳосил бўлмас айрилмай ёнидин хораси.

Кўйида юз пора кўнглумни чиқориб ташладим,
Инак-инак ҳар ити оғзидадур ҳар пораси.

Қон қилурға мойилу, ҳам масту ҳам бебок эрур,
Не ажаб қонимни тўкса ғамзаи хунхораси.

Ғар Ғарибий телбараб сахроға юзланса нетонг,
Ким яна беилтифот ўлмиш парирухсораси.

¹ М. Кўздек.

* * *

Ваҳки, бир шўхе чиқиб жонимға бедод айлади,
Ақлу ҳушу сабру имонимни барбод айлади.

Ул вафосиз базми ишрат ичра жоми бодадин,
Шод этиб ағёрни ваҳ, бизни ношод айлади.

Ҳамнишинлар ул сиҳиқад дилрабонинг ёдидин,
Боғ аро кўнглум ҳавои сарву шамшод айлади.

Гар қазо ишқ аҳлининг қатлиға мойил бўлмади,
Не учун бас сен киби қотилни жаллод айлади.

Сарсари ишқинг этиб қилди ани ер бирла тенг,
Неча кўнглум офият тарҳини бунёд айлади.

Зоҳидо, айб айлама гар бош кўтормон¹ бодадин,
Дайр пири чун менга бу ишни иршод айлади.

Ваҳки ул номехрибон англаб Ғарибий ҳолини,
Етмади фарёдиға ҳар неча фарёд айлади.

* * *

Хилъати гулноридурким қилди афшон ул пари,
Йўқса анжумдур шафақдин зоҳир ўлғон ҳар сари.

Жон ила кўнглумни ўртарга шарарлиғ шўъладур,
Ушбу хилъатким эрур афшондин онинг зевари.

Кўргач ул шаклу шамойилни бўлуб эрдим ҳалок,
Қасди жоним қилғали бўлди ўтоға барсари.

Қошини меҳробқа ташбеҳ этиб қилдим сужуд,
Войким, эмди боқа олмон уётдин юқори.

Қасдима боғлаб камар қатлим учун гар чиқмади,
Қоши узра бас недур чину ёнида ханжари.

Не ажаб жонига мендек етса ҳардам юз боло,
Бедилеки сен киби бадмеҳр бўлса дилбари.

¹ М. Кўтармен.

Эй Фарибий ёр афшон қилди гунорий тўнин,
Йўқса шабнамдин музайян бўлди гулбарги тари.

* * *

Ваҳки, ёнимда ул ой ҳаргиз даме ўлтурмади,
Ҳажрига солди мению васлига еткурмади.

Аҳду паймон боғлаб икки бўлмади ҳаргиз сўзум,
Гарчи ул бадмеҳр ҳаргиз бир сўзига турмади.

Гар юзин кўргач илиқдин борди кўнглум тонг эмас,
Кимдурурким кўрди ул юзни кўнгул олдурмади?

Не жафоким қилмади жонимга сангиндил рақиб,
Не ғаму меҳнат тошинким бошима ёғдурмади.

Дарди ҳижрони аро заъфим сўраб¹ чун келди ёр,
Кўрди ҳолим асру саъбу раҳм этиб ўлтурмади.

Умрлардин сўнг кириб кулбамга ичгач бир қадах,
Қўптию борди неча ўлтур дедим² ўлтурмади.

Кўрди чун мискин Фарибий ғайр ила май ичмокин,
Сабр этиб ночор қонлар югтию дам урмади.

* * *

Шукрим тенгри висолингни муяссар айлади,
Оразинг шамъи кўзум уйин мунаввар айлади.

То висолингдин йироқ туштум мени бехонумон,
Юз ситам жонимга ҳижрони ситамгар айлади.

Эмди ҳижрондин не ғам бўлғай менгаким васл ила,
Тийра шомим равшан ул фархунда ахтар айлади.

Ул қуёш васлига еткургач мени, қилдим бихил,
Ҳар жафоеким менга бу чархи ахзар айлади.

Ўлмиш эрдим ҳажр дарду зулмидин ваҳким тирик,
Лутф ила ул икки лаъли руҳпарвар айлади.

Мақдамингга чун Фарибий қўйди бош, гирён бўлуб
Кўз, оёғингнинг нисори дурру гавҳар айлади.

¹ М. Сўра.

² М. Деди.

МУҲАММАСЛАР

Ҳусайний ғазалига мухаммас

Таъна қилдилар улус жавру жафосидин мени
Ким, айирғайлар ул ой меҳру вафосидин мени,
Ҳажр маҳрум этти васли жонфизосидин мени,
Эй ажал, осуда қил ҳижрон балосидин мени,
Бир йўли қутқар улуснинг моjarосидин мени.

Қолди кўнглум ишқ йўлинда мени гумроҳдин,
Жон видо этти мени ёд айлаб ул дилхоҳдин,
Нотавон бўлди таним дарду ғами жонкоҳдин,
Заъфим ошти ҳажр боғида сиришқу оҳдин,
Қутқар эй васл, ул чаман обу ҳавосидин мени.

Неча оҳингни фалакка, эй кўнгул етқургасен,
Оҳинг ўти бирла ҳар соат мени куйдургасен,
Ҳар қачон ўлсам фироқидин унга билдургасен,
Эй ажал, кўрқутма ўлтургум дебон ўлтургасен,
Гар тирик топсанг фироқининг жафосидин мени.

Ишқинг эл қатлин қилурда қилди мендин ибтидо,
Рашқдин ўлдум юзунгни ғайр кўргач мен гадо,
Айлади ҳажринг ҳалок истаб мени жондин жудо,
Ишқу рашқу ҳажри муҳликда унга жоним фидо,
Ким чиқарғай бу балоларнинг аросидин мени.

Ўзга эл бирла менга гарчи қилурсен доду зулм,
Мену ишқингдин тазаллум, сен кўзи жаллоду зулм,
Жонға етқурди мени ағери бебунёду зулм,
Ҳар неча ўтқарса ҳаддин муддаий бедоду зулм,
Ўтқара олғай¹ висолинг муддаосидин мени.

То мени бедилни қилди ишқу дарди мубтало,
Сабрдин ўзга буюрмас гарчи ақли хурдадон²,
Лек йўқтур дардима жуз бодаи софий даво,

¹ Маънога кўра «олмос» бўлиши мумкин.

² Бу сўз (хурдадон)да қофия хатоси бор. Сўз (о) билан тугаши керак эди.

Дерки сабр этгил ҳакими ақл, қилғил соқие,
Бир қадаҳ бирла халос онинг давосидин мени.

Ишқ аро улким Ғарибийдек асиру зор ўлуру,
Ғар жаҳон султони бўлсунким гадои кўй эрур¹
Ғарчи фахр айлар бировким ўзини султон ўқур,
Эй Ҳусайний, салтанатдин онча фахрим йўқтурур
Ким, дегайлар кўйининг хайли гадосидин мени².

НАВОИЙ ҒАЗАЛЛАРИГА МУҲАММАСЛАР

Ғарчи ҳажр ойирди хуршиди жамолингдин мени,
Ишқ аро зор этти андуҳу малолингдин мени,
Кўрмади холий хаёли хатту холингдин мени,
Чарх агар юз йил йироқ солса висолингдин мени,
Ойира олғайму бир соат хаёлингдин мени?

Ҳажр аро шавқинг ҳазин жонимға бўлмиш ҳамнафас,
Нотавон кўнглум аро бордур белинг ёдию бас,
Ғунча оғзинг гуфту гўйидур тилимға мултамас,
Белу оғзинг фикру зикри бирла бўлсам тонг эмас,
Шавқ бир дам ғофил этмас қилу қолингдин мени.

Эй парийрухсора, шамъи ҳуснунга парвонамен,
Халқ аро расво бўлуб ишқинг била афсонамен,
Кўргали қошингни ақлу ҳушдин бегонамен,
Янги ойдур мўжиби савдову мен девонамен,
То фалак солди жудо мушкин ҳилолингдин мени.

Телбамен занжир қил ул зулфи пурхамни менга,
Тоза айла ишқ аро андуҳу мотамни менга,
Халқ кўнглин шод этиб қисм айлама ғамни менга,
Элга юз очиб қоронғу қилма оламни менга,
Тийра қилмоқдиқ недур шамъи жамолингдин
мени?

Қилмайин кўнглум висолингда даме айшу тараб,
Ўзга элнинг чун ҳаётиға лабинг бўлди сабаб,
Ғар бу дарду ғуссадин бўлдум ҳалок эрмас ажаб,
Жон бағишлаб элга лаълингдин мен ўлдум ташналаб,
Ваҳки, қилдинг қатл, жонпарвар зулолингдин
мени.

¹ Бу ерда ҳам қофияда хато бор.

² Бу мухаммас куйидаги мухаммасдан сўнг келган. Биз Навоий ғазалларига боғланган мухаммасларни тартибга солдик. (Ш.Ё.)

Кўрмайин умре кезиб зухду вараъ аҳлида хайр,
Ошиқ ўлдум айлабон бир муғбача кўйида сайр,
Дайр аро чун сидқ ила кирдим мени соғинма гайр,
Бастан зуннор қил бир риштадин, эй пири дайр,
 Ҳар сори тори чу бўлғон эски шолингдин мени.

Ҳар гирифтореки билмай айлади ишқ ихтиёр,
Бўлди кўкси чок, кўнгли реш, жони беқарор,
Ишқ тигидин Ғарибий жисмидур ҳарён фиғор,
Эй Навоий, яна ишқ айлаб тахайюл зинҳор,
 Қилма ҳар дам ранжа бу фосид хаёлингдин мени.

* * *

Борди мажлисдин, мени беихтиёр этган йигит
Телба кўнглумни паришон рўзгор этган йигит
Ҳам бузуб, ҳам зор этиб, ҳам беқарор этган йигит
Ваҳ, қаён борди бузуғ кўнглумни зор этган йигит
 Жавр тиғи бирла кўнглумни фиғор этган йигит

Демангизким илкидин базм ичра жоми бода чек
Чунки менмен бир гадои нокас, ул мирзою бек,
Чеҳра ёпганда мени дилтанг айлар ғунчадек,
Оразин очганда кўнглумни очиб гул-гул валек,
 Кирпикидин анда юз минг хор-хор этган йигит.

Менда бор эрди салоҳу зухду тақво, эй пари,
Меҳнати ишқингда мендин юз эвурдилар бари,
Захмлар кўр тиғи зулмунгдин танимда ҳар сари,
Мен салоҳу офият ишқингда тарк этган қари,
 Сен жафою жавр қатлимға шиор этган йигит.

Тоиб эрдим бодадин мундин бурун мен бенаво,
Ногаҳон туштум харобот ичра бир мажлис аро,
Синдуруб тавбамни тутти май менга бир дилрабо,
Тавба айлаб эрдим, эй зоҳид, нетай тутти манго,
 Лолагун май бир узорин лолазор этган йигит.

Умр ўтуб ажзу ниёз ўқин отармен ҳар сари,
Иш ниёзу ажз ила бўлғайки борғай илгари,
Нозу истиғно қилиб мағрур бўлма, эй пари,
Келки, не ажзу ниёз ойину расм этган қари
 Қолғуси, не нозу истиғно шиор этган йигит.

Ул пари ишқиға чун бўлдум асиру хору зор,
Ақлу фаҳму ҳуш бир-бир туттилар мендин канор,

Ҳар нечаким донишу зуҳду вараъ қилдим шиор,
Неча кўнглум тоату тақвоким айлаб ихтиёр,
Жилва қилғоч маст они беихтиёр этган йигит.

Фориғ эрдим ишқидин кўнглумни беғам айлабон,
Офият аҳлиға ўзни ёру ҳамдам айлабон,
Эмди келди ишқини кўнглумга маҳрам айлабон,
Бизни ишқ ойинида расвои олам айлабон,
Офият аҳли қошида шармсор этган йигит.

Ишқ дардидин чекиб ҳардам кўнгул оху фиғон,
Тарк этай деб они юз тадбир айлар ҳар замон,
Англаким бордур бори бефойда, эй хаста жон,
Ишқ таркидаки юз тадбир этиб кўнглум ниҳон,
Дафъиға юз лаъбу афсун ошкор этган йигит.

Гар Ғарибий ошиқ ўлди таън фикрин қилмайин,
Пандгўё, қилмағил ҳардам насиҳат билмайин,
Офият аҳли ўтунг ишқ аҳлиға қотилмайин,
Носиҳо, тарки жунун қилмас Навоий келмайин,
Ишқ даштида они девонавор этган йигит.

* * *

Бир замон ўлтурмадим сарви гуландомим била,
Бўлмадим ҳамжуръа шўҳи бодашомим била,
Гулшан ичра тузмадим бир базм, гулфомим била,
Бир қадаҳ май ичмадим сарви гуландомим била,
Бир нафас эврулмади даврон менинг комим била.

То вафо расмин унутти ул маҳи номехрибон,
Бода ичтим топқали ғамдин амоне бир замон,
Бўлди комим талху бағрим қону кўнглум нотавон,
Ҳар майеким онсиз ичтим топқали ғамдин омон,
Заҳри ғам гўё эзилмиш эрди ул жомим била.

Ҳажр аро бор эрди юз меҳнат бу саргардонида,
Ўтти чун ҳажрим куни ул юз ғаму армонида,
Ғам тунига учрадим ҳижрон куни¹ поёнида,
Тунга етмас кунни ўткардим анинг ҳижронида,
Кунга етгаймен-му ваҳ, бу субҳи йўқ шомим
била?

¹ М. Туни.

Ваҳки бўлдум ишқ аро расову бадном, эй рафиқ,
Бу дурур оғоз, то не бўлғай анжом, эй рафиқ,
Борди оромим кўнгулдин топмадим ком, эй рафиқ,
Қайда бўлсун музтариб кўнглумга ором, эй рафиқ,
Тутмадим ором бирдам чун дилоромим била.

Эй рафиқ, ул мастға ушшоқи дурдошомин айт,
Лекин аввал бу маломат кўйининг бадномин айт,
Хаста кўнглумни ҳалок этган фироқ айёмин айт,
Эй сабо, ул гулга муҳлик фурқатим пайғомин айт,
Балки нақди жон анга еткур бу пайғомим била.

Эй мусулмонлар, билиб ҳолим бўлунг мендин йироқ,
Бўлдум ул бут кофири ишқи, нега айлай нифоқ?
Мен киму зуҳду вараъ аҳлиға қилмоқ иттифоқ,
Кўнглум ичра бут, дағи куфр ичра ўлсам яхшироқ,
Аҳли дин оллида борғунча бу ислоромим била.

Файр ила азми сабуҳий айламиш ул нозанин,
Қон ютар ҳардам Ғарибий ўлтуруб зору ҳазин,
Ким ҳамнишин¹,
Эй Навоий, ўлсам армон элтгумдур ичмайин,
Бир сабуҳий гулузори бодашомим била.

¹ Матнга сув тўкилиб, хатни ўчириб ташлаган. Ўқиш мумкин бўлмади. (Ш. Ё.)

ҒАРИБҒ
(Девони форси)

Ғазалҳо
Қитъа
Мухаммас

ҒАЗАЛҲО

Ғар кушоди кори мо будӣ ба зулфи ёри мо,
Инчунин ошуфтаву дарҳам набудӣ кори мо.

Дил зи чоки сина мехоҳад, ки бинад рӯи ӯ,
Марҳам, эй мушфиқ, манеҳ бар синаи афғори мо.

Ай маҳи номехрубон инкори ишқи мо макун,
Зон-ки ранги ошиқӣ пайдост аз рӯхсори мо.

Кам нагардад ишқи мо аз панди ҳар афсурдае,
З-оташи ишқ аст чандин гармии бозори мо.

Дар чаман лутфи хироми қоматаш чун дид сарв,
Моңд аз рафтор пеши сарви хушрафтори мо.

Мо чу зарра пасту. он хуршед бас олимақом,
Чун расад, ё раб, ба гуши ӯ фигони зори мо?

Эй Ғарибӣ илтифоти ӯ ба ғайр, озори мост,
Чанд хоҳад, ё раб, он номехрубон озори мо?

* * *

Зи ман чун бурд он сарви хиёбонӣ дилу ҷонро,
Кунам ҷайҳун зи сели ашки худ роҳи хиёбонро.

Мани бечора хоҳам аз гадоёни хиёбон шуд,
Ки бинам дар гузар ҳар рӯз он сарви хиромонро.

Шуд обод аз ҷафояш кишвари ҷони хароби ман,
Ки адли подшаҳ обод созад мулки вайронро.

Чу шамъ азбаски месӯзам ба торикию танҳой,
Бувад аз оташи ман рӯшанӣ шабҳои ҳижронро.

Туро кор, эй бути худком, бо ман саркашӣ то кай,
Ки кардам дар сару кори ту нақди дину имонро.

Насимат омаду дар ҷома аз шодӣ намегунҷам,
Чу ҷеби гунча з-он рӯ чок месозам гирибонро.

Гарибй манзили он сарв то кӯи хиёбон шуд,
Хавой кӯи ӯ бурд аз дилам гулгашти бӯстонро.

* * *

Баски мегӯи дурӯгу дил наёсояд маро,
Гар бигӯи рост ҳам бовар намеояд маро.

Он ки нодониста аз ишқат насиҳат мекунад,
Гар бидонад ҳоли ман маъзур фармояд маро.

Ҳар чи ояд аз туам ночор мебояд кашид,
Чун кунам, эй шӯхи бадхӯ, к-аз ту мебояд маро.

Шӯхра дар ишқат чунон гаштам, ки ҳар кас бинадам,
Бо ҳарифони дигар аз дур бинмояд маро.

Боғбоно, аз тамошои гулу сарвам чи суд,
Дил ки хун баст аз гамаш дар боғ накшояд маро.

Зистам рӯзи фироқу з-ин гунаҳ шармандаам,
Чун кунам гар аз карам он маҳ набахшояд маро.

Гар шабе болин зи хоки остони ӯ кунам,
Чун Гарибй сар зи рафъат бар фалак сояд маро.

* * *

Ваҳ чи кор ояд рафиқон ид бечонон маро,
Иди ман рӯзе бувад к-он маҳ кунад қурбон маро.

Гар набинам орази ӯ шод кай гардам зи ид,
Иду гайри ид бе он маҳ бувад яксон маро.

Дар чунин рӯзе ки аз иданд халқе шодком,
Баски гамнокам намебинад касе хандон маро.

Рӯзи иду ҳар касе шод аз висоли ёри худ,
То ба кай дорад асири дарду гам ҳичрон маро.

Ид шуд бе ӯ агар дар гӯшаи боғе равам,
Ман намедонам, ки он боғаст ё зиндон маро.

Хоҳамаш қурбон шудан чун бинам он иди ҷамол,
Дасту пое мезанам то ҳаст дар тан ҷон маро.

Чашми ман маҳрум кай мешуд зи иди рӯй ӯ,
Эй Гарибй, бахт агар мебуд дар фармон маро.

* * *

Ҷома гулнори буте, к-ин нолаву зорӣ аз ўст,
Дона дона ашки ман бар чеҳра гулнорӣ аз ўст.

Эй дил осон нест бурдан дил зи андӯҳи фироқ,
Ошиқи бечораро дар ишқ душворӣ аз ўст.

Ғар расад ҳар дам ғаме дар ғўшаи танҳойиям,
Ғам надорам чун маро уммедаи ғамхуорӣ аз ўст.

Аз ҷафояш ғарчи мерезам дамодам хун зи чашм,
Бо вучуди ин маро чашми вафодорӣ аз ўст.

Ин дили бадрузи ман, ё раб, набинад рузи нек,
З-он ки дар ишқи бутонам ин гирифторӣ аз ўст.

Баски шабҳо шугълаи оҳам ба ғардун сар кашад,
Доғҳо бар синаи ин сақфи зангорӣ аз ўст.

Дастгирам шуд хиёли ёр дар ғарқоби ҳичр,
Эй Ғарибӣ дар чунин ҳолат маро ёрӣ аз ўст.

* * *

Дустон ҳар ғаҳ гузар сӯи мазори ман кунед,
Ҷои такбирам дуои ҷони ёри ман кунед.

Тан чу хоҳад хок гаштан кошкӣ пеш аз аҷал,
Поймоли тавсани чобуксавори ман кунед.

Ғар надонед он чи бо Фарҳоду Маҷнун кард ишқ,
Ҳоли эшонро қиёс аз рӯзгори ман кунед.

Чун ба ҷоми бода лаъли руҳбахши ӯ расид,
Лои ӯ ро марҳами ҷони фигори ман кунед.

Ман аз ӯ расвои халқу ӯ ба ман бе илтифот,
Рафт кор аз даст берун фикри кори ман кунед.

Қотили ман то зи хели маҳвашон донанд кист,
Сураташ ро нақш бар лавҳи мазори ман кунед.

Чун Ғарибӣ гавҳар афшондам ба васфи лаъли ӯ,
Гӯш сӯи дурри назми обдори ман кунед.

* * *

Тарки ў гирам зи бас ҷавре, ки бар ҷонам кунад,
Боз аз як ишваи ширин пушаймонам кунад.

Ғар бисӯзад чархи золим зинда дар оташ маро,
Беҳ, ки бо ў мубталои доғи ҷичронам кунад.

Ишқи ў дар сина ҷо карду намедонад касе,
Нест ёре то давои дарди пинҳонам кунад.

Чун ба ёдаш ҷамъ созам хешро дар кунҷи ғам,
Тарсам ояд боз ғайреву парешонам кунад.

Мешавам з-он сон ки нашносам ба пеши дида кист,
Бар ҷамоли хеш он соат, ки ҳайронам кунад.

Чун равам дар боғу андозам назар бар сарву гул,
Ёди он рухсору қад бехост гирёнам кунад.

Рӯзу шаб нолам ба кӯи ў Ғарибӣ чун сагон,
Ваҳ чи бошад гӯш сӯи оҳу афғонам кунад.

* * *

Гузашт эй дил аз он к-он шӯхи бадхӯ меҳрубон гардад,
Шавад бори дигар роми ману ороми ҷон гардад.

Ба ҳасрат ҷониби ў бинаму созам равон ҷӯе
Даме к-аз пеши чашмам он сиҳиқомат равон гардад.

Ғамам ин буд к-он бадхӯ нагардад ҳамдами ғайре,
Мабод аз он чи метарсидам охир ончунон гардад.

Нахонад ҳаргизам пеши худ он бераҳму сангиндил,
Ба рағми ман надонам то ба кай бо ину он гардад.

Гиребонро насозам чок аз бетоқатӣ дигар,
Ки тарсам чокҳои синаам ногаҳ аён гардад.

Кучо ояд сӯи вайронаам аз баҳри меҳмонӣ,
Зиҳӣ давлат агар гоҳе саги ў меҳмон гардад.

Ғарибӣ тарки ишқаш гиру худро вораҳон аз ғам,
Маҳоласт ин ки он маҳ бори дигар меҳрубон гардад.

* * *

Ҳеч гаҳ бинам, ки он бадмеҳр ёри ман шавад,
Душмани ағёр гардад дустдори ман шавад.

Рӯзи худ ҳаргиз насозад тира аз меҳри бутон,
Гар касе огоҳ аз шабҳои тори ман шавад.

Ҳосили ман з-он маҳи номехрубон чуз ғам нашуд,
Гарчи мегуфтам, ки рӯзе ғамгусори ман шавад.

Домани ноз аз кафи ман то кашид он гулузор,
Ҳар кучо бинам гуле дар дида хори ман шавад.

Омад он чобук бурун ҷавлонкунон ваҳ чун кунам,
Гар зи дасти ман инони ихтиёри ман шавад.

Чун бимирам аз ғами рӯи биҳиштипайкаре,
Равзани пайдо зи ҷаннат дар мазори ман шавад.

Эй Ғарибӣ ҳар кӣ дар зулфи нақӯён баст дил,
Зуд рӯзи ӯ сияҳ чун рӯзгори ман шавад.

* * *

Як дам эй лайливашон рӯ сӯи ин Маҷнун кунед,
То кай аз беилтифотӣ хотирам маҳзун кунед.

Лоларӯён сӯхтам то кай дили зори маро,
Гунчасон аз шавқи лаъли хеш таҳ-таҳ хун кунед.

Чун ман аз дидори он маҳ меравам аз ҳуши худ,
Дӯстон ҳар гаҳ дарун ояд, маро берун кунед.

Носеҳон дар тарки ишқаш то ба кай пандам диҳед,
Чун нахоҳад ҷо гирифтани тарки ин афсун кунед.

Меҳри он хуршедваш чун кам нахоҳад шуд маро,
Беҳ, ки пеши ман суҳан з-он ҳусни рӯзафзун кунед.

Аз риёзат зардрӯй мекашед, эй аҳли зуҳд,
Соғари май даркашеду чеҳраро гулгун кунед.

Рӯзи ҳижрон аст хоҳам чун Ғарибӣ гирия қард,
Эй ду дида, сели ашки хешро Ҷайхун кунед.

* * *

Зи ишқи он париваш, дустон, девона хоҳам шуд,
Миёни мардумон дар шаҳру кӯ афсона хоҳам шуд.

Ҳамон беҳтар, ки нашносам ба ишқи ӯ дигар худро,
Чу гаштам ошноӣ ӯ зи худ бегона хоҳам шуд.

Ба хуршеди рухаш рӯзе, ки дидам шуд маро равшан,
Ки зуд он шамъи оламсӯзро парвона хоҳам шуд.

Чунин к-аз май сар андозон расид он турки ошиққуш,
Ҳалоки гамзаӣ он наргиси мастона хоҳам шуд.

Куҷо монад асар сели сиришк аз байтул эҳзонам,
Агар имшаб муқими кунҷи ин вайрона хоҳам шуд.

Чу натвонам замоне бе майу соқӣ ба сар бурдан,
Мани дурдикаш охир сокини майхона хоҳам шуд.

Нахоҳад дошт ишқи он парирухсора даст аз ман,
Гарибӣ то миёни мардумон расво нахоҳам шуд.

* * *

Чу вақти гул ба назар ҷоми лолагун бошад,
Ту худ бигӯ, ки дар ин вақт тӯба чун бошад.

Чи сон фитад назари ман ба сӯи лолау гул,
Чунин ки бе ту маро дида гарқи хун бошад.

Маро зи ҷои дигар бехудист, эй оқил,
Гумон мабар, ки зи мастиву аз чунун бошад.

Нагун чаро шуда зулфат магар ки бахти манаст,
Ки бахт ошиқи бечораро нагун бошад.

Ҳазор кӯҳи гаму дард агарчи Маҷнун дошт,
Ҳанӯз дарди ман аз дарди ӯ фузун бошад.

Зи сақфи хона гаҳе гарди меҳнатам бар сар,
Гаҳе зи оҳи дилам шӯъла дар сутун бошад.

Ҳамин бурун набувад гарқи хун Гарибиро,
Ки аз гами ту дарун низ чун бурун бошад.

* * *

Гаҳ ҷафову ҷаври шӯҳи нозанинам мекушад,
Гаҳ фиғону нолаи ҷони ҳазинам мекушад.

Он ки бо ман кард тарки дустӣ онам накушт,
Он ки бо агёр ҳамдам гашт инам мекушад.

Он лаби ҷонбахшу чашми ҷонситонро бандаам,
Он ба лутфам менавозад, ин ба кинам мекушад.

Пеш аз ин он сабзаи лаб қасди ҷонам карда буд,
Гирди рух ин лаҳза хатти анбаринам мекушад.

Сӯи ман он маҳ надиду хашмгин аз ман гузашт,
Он тагофулҳову он чини ҷабинам мекушад.

Мирам аз нодидани ӯ, ҷон диҳам аз диданаш,
Чун кунам ҳажр ончунон, васл инчунинам мекушад.

Эй Гарибӣ аз лабаш ҳар гаҳ ки меёбам ҳаёт,
Гамзаи хунини ӯ боз аз каминам мекушад.

* * *

Бозам балои ҷон гами он моҳпора шуд,
Эй вой, он мариз, ки дардаш дубора шуд.

З-он офтоби ҳусн чаро бошадам гила,
Бетолеи ман чу зи чарху ситора шуд.

Омад ба куштани мани бечора ҳажри ӯ,
Бархез, эй табиб, ки аз даст чора шуд.

Хоҳад шикаст шишаи дил оқибат аз ӯ,
Он шӯхро чунин ки дил аз санги хора шуд.

Парвонаҳо ки шӯъла дар эшон фиғанд шамъ,
Ҳар як бар оташи рухи ӯ як шарора шуд.

Як рӯз дар ҷамоли ту кардам назорае,
Бар ҷонам ончи шуд ҳама з-он як назора шуд.

Бишнав, ки дурри назми Гарибӣ ба васфи ту,
Аз баҳри сокинони фалак гӯшвора шуд.

* * *

Мехоҳадаш рақиб, ки аз ман ҷудо шавад,
Ё раб мабод ҳоҷати душман равво шавад.

Гирам сари раҳаш ба касе к-ошнои ӯст,
Бошад ба-дин баҳона ба ман ошно шавад.

Ин дам, ки лоф мезанад он шӯҳ аз вафо,
Ин аст ҳол вой агар бевафо шавад.

З-ин сон, ки масти ҳусн ҳамеронад он савор,
З-онаш чи ғам ки мӯрчае зери по шавад.

То чанд новакам фиғанад он балои ҷон
То кай дилам нишонаи тири бало шавад.

Донад зи дарди ишқ гирифтории маро,
Он к-ӯ ба доми ишқи касе мубтало шавад.

Ҳар хонае, ки гашт Ғарибӣ мақоми ӯ,
Аз гираву фиғони ту мотамсаро шавад.

* * *

Чу Маҷнун дар миёни оҳувон з-онам ватан бошад,
Ки рӯзи сайд шояд як дам он рӯ сӯи ман бошад.

Таноби он саге к-андар рикобаш баста мибинам,
Зи баҳри куштанам, эй кош, дар ғардан расан бошад.

Аз он рӯзи шикор оҳу дамодам сӯи ӯ бинад,
Ки меҳоҳад асири чашми он новакфиған бошад.

Чу мирам дур аз он турки шикорӣ ҷисми хокиро,
Зи ҷулди оҳуи фитроки ӯ хоҳам кафан бошад.

Агар бошад камони абру ону тири мижгон ин,
Кучо сайди дили моро умеди зистан бошад.

Магар эй бод, аз зулфаш сӯи Чин бурдаи атре,
Ва гар ни аз кучо ин бӯ дар оҳуи Хутан бошад.

Ғарибӣ шуд гирифтори каманди зулфи он чобук,
Вале ӯро кучо парвои сайди хештан бошад.

* * *

Рози ӯ ҳар дам зи мастӣ бар забонам меравад,
З-он сабаб аз маҷлис он сарви равонам меравад.

Ҳар гаҳ аз базми ғамам он шӯҳ по берун ниҳад,
Мешавам беҳуш пиндорӣ, ки ҷонам меравад.

Гар расад ҷавлонкунон хоҳам шудан беихтиёр,
Чун кунам, эй дӯстон, аз каф инонам меравад.

Аз балои ошиқӣ ҳаргиз ба ҷони кас нарафт,
Он чи аз ишқат баҷони нотавонам меравад.

Тири у ҳар гаҳ расад бар гайр мегардам ҳалок,
Гуиё пайкони у дар устахонам меравад.

Шарҳи андӯҳи дили худ пеши у гуфтан чи суд,
Чун зи ёди он маҳи номехрубонам меравад.

Эй Ғарибӣ, бехудам аз рашк чун сӯи бутон,
Новаки дилдӯзи он абрукамонам меравад.

* * *

Маро бемехр донад, дигаронро меҳрубони худ,
Чи нодонест, к-он маҳ суд пиндорад зиёни худ.

Батар бошад зи мурдан гар маро аз худ ҷудо созӣ,
Ба куштан розиям, лекин марон з-он остони худ.

Мани бесабру дилро дур аз он маҳ хоб кай ояд,
Ки шаҳреро набинам хоб дар чашм аз фиғони худ.

Гиреҳ зад бар ҷабин чун ишқи худро сохтам зоҳир,
Намегуфтам ба он маҳ, кошкӣ, рози ниҳони худ.

Инони дил зи дасти худ чу додам вақти ҷавлонаш,
Зи ман, ё раб, чиро он шӯх метобад инони худ.

Фитод оташ ба ҷони ман чу бурдам номи он бадхӯ,
Мисоли шамъ месӯзам ҳама шаб аз забони худ.

Ғарибӣ шуд заиф аз ҳаҷр ўро пурсише мекун,
Фиган гаҳ гоҳ чашми марҳамат бар нотавони худ.

* * *

Бути сангиндили ман чуз дилзорӣ намедонад,
Гамам медонаду ойини гамхорӣ намедонад.

Маломат гар кунад носеҳ маро маъзур медорам,
Ки мискин меҳнату дарди гирифторӣ намедонад.

Агарчи дорад он маҳ бо мани бедил сари ёрӣ,
Вале тифласту нодон, шеваи ёрӣ намедонад.

Тазаллум мекунам пешаш чу мискине, ки меуфтад,
Ба дасти золиму коре ба чуз зорӣ намедонад.

Маҳи ман гарчи медонад, ки бо ӯ ошиқам, лекин,
Тагофул мекунад 3-он сон ки пиндорӣ намедонад.

Гарибю ба кӯйи некувон мастию бадномӣ,
Раҳу расми никӯномию ҳушёрӣ намедонад.

* * *

Сӯи ман ҳар гаҳ ки он шӯхи ситамгар бингарад,
Чун ба сӯяш бингарам у сӯи дигар бингарад.

Гарчи ҳар дидан ба рухсораш балои ҷон шавад,
Чашм бар рӯяш намехоҳам, ки дигар бингарад.

Об дар чашм оварад бар ҳоли ман аз рӯи меҳр,
Ҳар кӣ як раҳ сӯи он хуршедпайкар бингарад.

Мирам аз гайрат, ки ҳаст ошuftаи дидори ӯ,
Чун касе бар моҳи рухсораш мукаррар бингарад.

Эй ки дидӣ абрӯяш дар рӯи зарди ман нигар,
Моҳи навро чун касе расмаст дар зар бингарад.

Донад аз теги балои гамзаи хунрези кист,
Ҳар кӣ захми ин дили андӯҳпарвар бингарад.

Мешавад чашми Гарибӣ пур зи хуноби ҷигар,
Бе лаби майгуни ӯ ҳар гаҳ ба согар бингарад.

* * *

Дил дар хамаи зулфи ту гирифторм намонад,
В-ин нозукии рӯи ту бисёр намонад.

Дурӣ макун, эй шӯҳ, ки наздик расидаст,
К-аз ишқи ману ҳусни ту осор намонад.

Дар хоби гурурӣ, бикӯшо чашм, ки охир,
Чашмам шаби гам ин ҳама бедор намонад.

Аз рӯи вафо марҳами захми дили ман бош,
К-аз теги ҷафоят дилам афгор намонад.

Гаштанд бадомӯз рақибони ту ё раб,
Як тан зи рақибони ситамгор намонад.

Чандин зи руҳу зулфу хату хол чи нозӣ,
3-инҳо асар, эй шӯҳ, ба якбор намонад.

Инҳо ҳама аз бахти бади туст Ғарибӣ,
Ошуфта машав ёр агар ёр намонад.

* * *

Бо дигарон карашмаву бо маъ итоб кард,
Гӯи барои ҷавр маро интиҳоб кард.

Дар маҷлисе, ки хӯрд май аз дасти дигаре,
Мурғи дилам бар оташи ҳасрат кабоб кард.

Бисёр сели фитна даромад ба кӯи ишқ,
Лек аз миёна хонаи моро хароб кард.

Шуд рафтаниш ҳалоки ману тунд меравад,
Бингар, ки баҳри қатли ман он маҳ шитоб кард.

То рӯзи ҳашр баҳра зи бедорияш мабод,
Як шаб ба моҳруи худ он кас, ки хоб кард.

Хоҳам шудан зи маҷлиси воиз ба майкада,
То кай маро зи панд тавонад азоб кард.

Дигар барои бода Ғарибӣ гирав¹ наёфт,
Чун ҳарчӣ дошт дар сари нуқлу шароб кард.

* * *

Руҳи туст офтоби безаволу халқ ҳайронаш,
Таолаллаҳ, чи ҳусн аст ин ки пайдо нест поёнаш.

Ба зудӣ ҳар гули хандон шавад пажмурда, ҳайронам
Ки чун ҳар рӯз гардад тозатар гулбарги хандонаш?

Зи хатти анбарин ҳусни накуён гарчи кам гардад,
Ҷамоли ӯ фузунтар шуд зи хатти анбарафшонаш.

Чи ҳусну нозу истиғноста, ё раб, он ҷафочуро,
Ки ҳаргиз аз ҷафо кардан намебинам пушаймонаш.

Маро к-аз хеш рашк ояд, ки биншинад ба паҳлӯям,
Ба гайре чун тавонам дид ҳар соат хиромонаш?

Ба вақти куштани ман баҳри он домони худ барзад,
Ки метарсад шавад аз хуни ман олуи домонаш.

¹ М. Гириҳ.

Гарибй чон фидояш кард аз рӯи вафодорй,
Дарего, менадонад қадри уро шӯхи нодонаш.

* * *

Дар гузар дидам парируйе шудам девонааш,
Чист номи ӯ? Кучо бошад надонам хонааш.

Дил чисон бандам ба зулфу холи хубони дигар,
Чун гирифтораст мурги дил ба дому донааш.

Мешавам беҳуш ҳар гаҳ мехиромад сарви ӯ,
Ақро аз раҳ бард раҳ рафтани мастонааш.

Сӯй гулзорам махон, эй богбон, аз кунҷи ғам,
Чугдро гулзор бошад гӯшаи вайронааш.

Шаб, ки базмафруз гардад шамъи ман аҳбобро,
Ќуз мани бедил мабодо ҳеч кас парвонааш.

Қиссаи худ хоҳамаш гӯям зи баҳри хоби ӯ,
Лек метарсам наёяд хоб аз ин афсонааш.

То Гарибй ошно шуд бо сағони кӯи ӯ,
Ишқи он бегонаваш кард аз ҳама бегонааш.

* * *

Баски зад бар синаи ман новак он моҳ аз фироқ,
Мекашам тир аз ҷигар, пайкон зи дил, оҳ аз фироқ.

Дар шаби торики ҳажрам гайри барқи оҳ нест,
Лек бо ин шамъ чун берун барам роҳ аз фироқ.

Ваҳ чи хуш бошад пас аз умре, ки ёбам васли ӯ,
Кардан изҳори шикоят пеши он моҳ аз фироқ.

Ҳеч кас бадхӯ насозад хешро бо васли ёр,
Гар шавад як зарра рӯзи васл огоҳ аз фироқ.

Дар ғамат ҳар дам дилу афғони зор аз ёди васл,
Бе рухат ҳар шаб ману оҳи саҳаргоҳ аз фироқ.

Дар фироқам сабр кун гуфти маро, ваҳ чун кунам,
Гар бимирам рӯи ту нодида ногоҳ аз фироқ.

Мебарад аз ҷо Гарибйро дамодам оби чашм,
Баски шуд зору заъифу зор чун коҳ аз фироқ.

* * *

Умре аз меҳри рухаш гусса кашидӣ, ай дил,
Тарки ӯ гиру ҳамон дон, ки надидаӣ ай дил.

Панди ман гӯш накардаӣ бикаш акнун ғаму дард,
Борҳо гуфтаму аз ман нашунидӣ, ай дил.

Унс бо¹ оҳуи саҳрост маро чун Маҷнун,
Чи сабаб буд, ки аз халқ рамидӣ, ай дил.

То ба кай хун хӯрам аз баҳри ту, озодам кун,
Мани савдозадаро худ нахаридӣ, ай дил.

Лаззате кай диҳадат чошни шарбати васл,
Ту, ки заҳри ғами ҳижрон начашидӣ, ай дил.

Буд мақсуди ту хоки сари кӯяш умре,
Шукр боре, ки ба мақсуд расидӣ, ай дил.

Бас кун аз ишқи накуён чу Ғарибӣ з-ин пас,
Муддате дар паи ин кор давидӣ, ай дил.

* * *

Чи тоби он ки шасти бозӯи он тундхӯ бином,
Тавонам кошкӣ аз дур гарди тирӣ ӯ бином.

Чу пеш ояд кунам сад навъ тақриби сухан пайдо,
Магар бошад, ки бо худ як дамаш дар гуфтутӯ бином.

Дар он маҷлис, ки ӯ бошад нишинам ончунон ҷойе,
Ки бо худ он маҳи номехрубонро рӯ ба рӯ бином.

Агарчи як замон ёбам ҳузуре аз висоли ӯ,
Даме дигар бало дар ҳажри он рӯи накӯ бином.

Хиёли қоматаш меоварам дар чашму мегирям,
Ниҳоли сарвро ҳар ғаҳ, ки бар атрофи ҷӯ бином.

Нагирям бе руҳи ӯ з-онки метарсам шавад шуста,
Чу гардолуда рӯи кешро з-он хоки кӯ бином.

Ғарибӣ васли он бадхӯ муяссар² кай шавад з-ин сон,
Ки дар ишқаш рақибонро зи ҳар сӯ фитнаҷӯ бином.

¹ М. Унси мо.

² М. Бад муяссар.

* * *

Дорад он бераҳм дар дил орзуи куштанам,
Ў ҳамоил карда тегу ман кафан дар гарданам.

Сўхтам чун шамъи фонусу агар ҷўянд халқ,
Пораи хокистаре ёбанд дар пероҳанам.

Баски ояд шуълаи оҳи ман аз равзан бурун,
Халқ натвонанд омад бар фарози равзанам.

Чун ба гулшан меравам баҳри тамошо, бе рухат,
Саҳни гулшан менамояд бе ту кунҷи гулханам.

Пора шуд пероҳани номусам аз дасти бутон,
Бо вучуди ин намедоранд даст аз доманам.

Ҳар замон аз ишқи ў бо хеш бо ҷангам зи рашк,
Баски дорам он париро дўст, бо худ душманам.

Ай Ғарибӣ, з-он хаданги гамза чун гаштам ҳалок,
Кош бар фитрок бандад чобуки сайдафганам.

* * *

Халос аз ишқи хубон хешро як дам намехоҳам,
Ману гамҳои эшон шодии олам намехоҳам.

Мани маҳрумро аз дидани ў баски рашк ояд,
Касеро дар ҳарими ишқи ў маҳрам намехоҳам.

Чу он бадхў намехоҳад, ки бошам шодмон ҳаргиз,
Мани гамгин аз он рӯ хотири хуррам намехоҳам.

Табибо, баҳри озори дилам ташвиши худ кам деҳ,
Хушам бо захми пайконҳои ў, марҳам намехоҳам.

Чунон дар ҳажри он бадмеҳр хў кардам ба танҳои,
Ки бо худ ҳеч касро як замон ҳамдам намехоҳам.

Замоне к-аз сафоли он саги кў ҷуръае нўшам,
Шароби салсабил он дам зи ҷоми ҷам намехоҳам.

Намехоҳам Ғарбӣ бар ман аз хўяш ҷафо ояд,
Ҷафо бар ғайр агар ояд аз ў, он ҳам намехоҳам.

* * *

Ба сад уммед умре аз паи он бевафо гаштам,
Надидам чун вафо¹ аз вай ба навмедӣ ҷудо гаштам.

Умеди дастгирӣ чун тавонам дошт з-он бадхӯ,
Ки аз хуи бадаш з-он гуна помоли ҷафо гаштам.

Маро аз рӯзгори хеш ҳайф ояд чу ёд орам,
Ки чандин гаҳ ба доми бевафой мубтало гаштам.

Агар донистаме бегона мегаштам ҳамон рӯзе,
Ки нодониста бо он шӯхи бадхӯ ошно гаштам.

Мағӯ, ай дил, ки гардад бо ту рӯзе меҳрубон, чун ман,
Пушаймонам, ки аз аввал гирифтораш чаро гаштам.

Напурсид аз мани бехонумон, он сангдил ҳаргиз
Агарчи бар сари он кӯ ба зорӣ умрӯҳо гаштам.

Ғарибӣ кошкӣ ҳаргиз намедидам руҳи он гул,
Ки аз як диданаш саргашта чун боди сабо гаштам.

* * *

Чу май дар мажлис омад, рафтӣ он сарви равони ман,
Ки дар мастӣ нагардад зоҳир ин ишқи ниҳони ман.

Пас аз умре, ки ояд пеши ман чандон намепояд,
Ки бинад дар ҷамолаш сер чашми хунфишони ман.

Агар аз рафтани ӯ меравад ором аз ҷонам,
Чи айб, ай ҳамнишинон, ўст чун ороми ҷони ман.

Ба ҷуз озори ман коре надорад он ҷафопеша,
Бидеҳ раҳме, худоё бо маҳи номехрубони ман.

Пас аз мурдан шавад баҳри тамошои рухаш чашме,
Зи тири новаки ӯ ҳар нишон дар устахони ман.

Ба ҳасрат гар бимирам дур аз ӯ дар кунҷи танҳой,
Чи гам ўро, ки суди хеш пиндорад зиёни ман.

Ба ҳусни он парирухсора ҳаргиз дил намеододам,
Ғарибӣ гар чунин ҳолат гузаштӣ дар гумони ман.

¹ М. Чун вафо надидам.

* * *

Зи мастӣ сирри ишқаш аз забонам меравад берун,
Аз он аз маҷлис он сарви равонам меравад берун.

Дили ман метапад чун мурғи бисмил баҳри тири ӯ,
Чу тиркаш баста он абрукамонам меравад берун.

Ҳалокам чун намедонам, ки оҳанги куҷо дорад,
Чу он сангиндили номехрубонам меравад берун.

Равам аз ҳуши худ ҳар гаҳ ки он чобуксавор ояд,
Ки ӯ меояду аз каф инонам меравад берун.

Диламро кард ҳаҷрат об, он об аз гамат хун шуд,
Кунун аз роҳи чашми хунфишонам меравад берун.

Гирифтам ин ки пайконат кашанд аз устахони ман,
Вале кай лаззаташ аз устахонам меравад берун.

Ғарибӣ ҳоли ман аз рафтаниш ҳар кас чи медонад,
Мани дилхаста медонам, ки ҷонам меравад берун.

* * *

Сайди худ карду надорад гӯш бар фарёди ман,
Кушт охир сайди худро дилбари сайёди ман.

Мекунад бедоду хорӣ бар ман он Султон Ҳусайн¹,
Ай азизон, кист то бистонад аз вай доди ман.

Он парӣ то дар дили девонаи ман хона сохт,
Гӯшаи вайрона бошад хонаи ободи ман.

Як замон аз ёди он бемеҳр гофил нестам,
Гарчи ӯро ҳеч гаҳ дар дил наёяд ёди ман.

Шодии олам намедонам мани маҳзун, ки чист,
Бо ғами ӯ баски хӯ дорад дили ношоди ман.

Аз тамошои гулу шамшод нагшоёд дилам,
Нест ғайр аз оразу қаддаш гулӣ шамшоди ман.

¹ Шояд «султон ҳусн» бошад. Дар ҷанд ҷой дигар ҳам ин таркиб омада аст.

Ай Гарибӣ мекунам фарёд гирди кӯи ӯ,
То зи ман ёд оварад чун бишнавад фарёди ман.

* * *

Гар шавад толеъ шаби ид офтоби рӯи ту,
Кай намояд моҳи нав пеши хамаи абруи ту.

Шомӣ иду халқ ҷӯени маҳи нав ҳар тараф,
Мо сияҳбахтону сад андӯҳи ҷустуҷӯи ту.

Халқ шод аз иду ман гамгин, ки ёдам медиҳад,
Моҳи нав аз абруят ид аз руҳи некуи ту.

Давлатам ин бас, ки бинам иди рухсорат зи дур,
Ман кию баҳри¹ муборакбод рафтани сӯи ту.

Ҷой месозам миёни халқ дар гавғои ид,
Хешро бошад, ки андозам даме паҳлуи ту.

Гарчи месозанд рӯзи ид асиронро халос,
Ман намехоҳам халосӣ аз хамаи гисӯи ту.

Чун Гарибӣ идгаҳ рафтани чи кор ояд маро,
Иди ман рӯи ту бошад идгоҳам кӯи ту.

* * *

Сӯхт ҷонам дар фироқи оташин рухсорое,
Нест ёре то кунад аз баҳри дардам чорое.

Чобуке, сангиндиле, симинтане, маҳпайкаре,
Шӯхчашме, кофире, мардумкуше, айёрае.

Ваҳ чи сон гардад муяссар васли он бадхӯ маро,
Ман чу натвонам, ки аз дураш кунам назворое.

Баски сӯзам ҳар дам аз шавқи лаби ҷонбахши ӯ,
Нест дил дар синаи ман, ҳаст оташпорае.

Тег бар каф мерасад он шӯҳ дорад изтироб,
Тез меояд зи баҳри қатли ман хунхорое.

Гар зи хуршеди ҷамоли хеш бардорад² ниқоб,

¹ М. Ман ки баҳри.

² М. Бардори.

Гардад аз тоби рухаш ҳар заррае сайёрае¹.

Ай ки мепурсӣ Гарибӣ бар сари ин кӯй кист,
Бекасе, бехонумоне, аз ватан оворе.

* * *

Маҷмаи хубист имрӯз аз бутони озарӣ,
Кам бувад 3-ин сон қирони меҳру моҳу муштарӣ.

Гулшани ҳуснанд аз ҳубӣ ки ҳаст ин ҷамъро,
Зулф сунбул, чашм наргис, чеҳра гулбарги таре.

Сарву шамшоду санавбар ростиро барнахост,
Чун ниҳоли қаддашон аз бӯстони дилбарӣ.

Офати ақлу балои ҷону ошғуби диланд,
Ин яке ҳур, он яке дигар малак, он як парӣ.

Ҳам ҷафо ҷӯянд ҳам бераҳму ҳам ошиққушанд,
Кай тавонӣ ай дили мискин, к-аз эшон ҷон барӣ.

Нақди дину сабру ҳушам ваҳ, ки шуд сарфи бутон,
Кофирон карданд дар мулки дилам горатгарӣ.

Ай Гарибӣ по ба кӯи ошиқӣ мардона неҳ,
Ишқбозӣ бо ҷавонон нест кори сарсарӣ.

* * *

Гаштам харобу шефтаи хурдсолаке,
Қаддаш ниҳолакеву чи нозук ниҳолаке.

Ширинাকে, шакарлабаке, шӯхчашмаке,
Маҳруяке, ба рӯякаш аз мушк холаке.

Пурҳушаке, мулоимаке, боданӯшаке,
Хушхӯяке, фузунтараш аз маҳ ҷамолаке.

Сарвест хуш баромада дар ҳадди эътидол,
Лекин ба гоҳи арбада безътидолаке.

Хуш он ки чун ба ӯ бинишинам ҷудо зи гайр,
Гӯяд ҷавобаке, чу кунам 3-ӯ саволаке.

¹ М. Ҳам монанди «ситорае» ва ҳам монанди «сайёрае» дар боло ва поини он нуқтаҳо гузошта шуда аст.

ҚИТЪА

Магар майли иқомат бар сари кӯи дигар дорӣ,
Ки бастӣ рахту оҳанги сафар аз кӯи ӯ кардӣ.

Гулатро, ай ки аз хори ҷафо озурда мебинам,
Намеғӯй ки бо ман он ҷафоҳо аз чи рӯ кардӣ.

Дигар кардӣ ба гуфти ҳар ҳасуде аҳду паймонро,
Надонистӣ ба қавли мардуми беҳудагӯ кардӣ.

Зи хӯи бад ситамҳо кардиву акнун пушаймонӣ,
Чаро коре ки нодониста буд ай тундхӯ кардӣ.

Ғарибӣ ҳусни ӯ кам гашт чун бо ғайр ҳамдам шуд,
Шавад пажмурда ҳар гулро, ки боре чанд бӯ кардӣ.

МУҲАММАС БАР ҒАЗАЛИ МАВЛОНО ҶОМӢ

Маҳе к-аз рафтаниш дил дар фигон ҳамчун ҷарас монда,
Маро рӯзи видояш дида чун рӯди Арас монда,
Таманнои висолаш дар дили бисёр кас монда,
Бирафт он моҳу моро дар дил аз вай сад ҳавас монда,
Ғами ҳичрони ӯ бо ҷони ширин ҳамнафас монда.

Най, ай дил, зи бедоди сипеҳри тезрав оғаҳ,
Ки бар азми сафар шуд дар иморӣ гунчавор он маҳ,
Ба зери бори меҳнат меравам аз пай мани гумраҳ,
Марон тунд, ай иморидори Лайлӣ, ҳисбатанлиллаҳ,
Ки бо сад бори дил бечора Маҷнун боз пас монда.

Бувад, ё раб, ки ояд аз сафар он нозанин рӯзе,
Баросояд зи дарди ҳаҷри ӯ ҷони ҳазин рӯзе,
Сияҳ шуд гарчи рӯзи ман хушам бо ин чунин рӯзе,
Ба уммеде, ки ояд он маҳи маҳмилнишин рӯзе,
Ҷаҳоне чашм бар раҳ, гӯш бар бонги ҷарас монда.

Дар ин мавсим, ки хуррам гашт дашт аз сабзаву гулҳо,
Ба саҳро хайма зад аз баҳри ишрат он гули раъно,
Ба сад андӯху ғам дар шаҳр аз ӯ мондам тани танҳо,
Чу зад акнун гули раъно ба ишрат хайма бар саҳро,
Чи ғам гар булбули шайдо гирифтори қафас монда.

Ба мулки ишқ к-ончо гофиланд аз хеш огоҳон,
Набурда раҳ суи мақсуд мегарданд гумроҳон,
Чудо з-он шоҳи хубон мекашам бедоди бадхоҳон,
Бидеҳ гӯ доди ман он шоҳу бингар мулки бас шоҳон,
Ки не фарёдхоҳ он ҷову не фарёдрас¹ монда.

Хуш он рӯзе, ки будам маҳрами рози ниҳони ӯ,
Ниҳонӣ роз ҳар дам мешунидам аз забони ӯ,
Агар созад дигар раҳ баҳтам аз хайли сағони ӯ,
Ҳавас дорам, ки соям чашму рух бар остони ӯ,
Маро з-ин баҳти нофармон ҳамин як мултамас монда.

Миёни халқ гаштам шӯҳра чун бо дурдишомӣ,
Ману дайри мугон, минбаъд расвоиву бадномӣ,
Ғарибӣ рафт аз кӯи вафо он гул зи худкомӣ,
Ба кӯяш чун нанолад ҳамчу мургони чаман Ҷомӣ?
К-аз ин гулшан гулу шамшод рафта хору хас монда.

¹ М. Фарёдас.

МУНДАРИЖА

Сўзбоши

Девоннинг топилиши	3
Девоннинг тавсифи	4
Ғарибий ва унинг даврига бир назар	7
Ғарибий ҳақида илк маълумотлар	9
Ғарибий ижодига бир назар	14
Адабиётлар рўйхати	

Ғарибий (*узбекча девони*)

Газаллар	32
Мухаммаслар	70

Ғарибий (*Девони форси*)

Газалҳо	76
Қитъа	94
Мухаммас	95

ШОҲҒАРИБ МИРЗО ҒАРИБИЙ

ДЕВОН

«Шарқ» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти
Тошкент — 2001

Муҳаррир *Зебинисо Мирзоҳақимова*
Рассом *Феруза Башарова*
Техник муҳаррир *Раъно Бобохонова*
Мусаҳҳиҳлар *Н. Мухамедиева, Ю. Бизаатова*

Теришга берилди 18.06.2001. Босишга рухсат этилди 20.09.2001.
Бичими 84x108^{1/32}. Балтика гарнитураси. Офсет босма. Шартли бос-
ма табоғи 5,04. Нашриёт-ҳисоб табоғи 5,32. Адади 3000 нусха. Буюртма
№ 2162. Баҳоси келишув асосида.

**«Шарқ» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси босмаҳонаси,
700083, Тошкент шаҳри, Буюк Турон, 41.**